

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

همه سوال های کارشناسی ارشد

علوم حدیث

۱۳۷۲-۱۳۸۸

پاسخ های تشریحی و راهبردی به مجموعه کامل سوالات آزمون های
کارشناسی ارشد بر اساس تحلیل تطبیقی سوالات و سرفصل های مصوب

تالیف و تدوین
گروه مولفین پردازش

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۳	مقدمه تحلیلی
۵	نقشه راه
آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۷۲		
۷	حدیث
۹	پاسخ نامه حدیث
آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۷۳		
۲۱	حدیث
۲۳	پاسخ نامه حدیث
آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۷۴		
۳۴	حدیث
۳۶	پاسخ نامه حدیث
آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۷۵		
۴۵	حدیث
۴۷	پاسخ نامه حدیث
آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۷۶		
۶۸	حدیث
۷۱	پاسخ نامه حدیث
آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۷۷		
۸۱	حدیث
۸۳	پاسخ نامه حدیث
۹۵	درس نامه جامع براساس پاسخ نامه ها
آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۷۸		
۹۸	حدیث
۱۰۱	پاسخ نامه حدیث
۱۲۰	درس نامه جامع براساس پاسخ نامه ها
آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۷۹		
۱۲۳	حدیث
۱۲۶	پاسخ نامه حدیث
۱۳۶	درس نامه جامع براساس پاسخ نامه ها
آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۸۰		
۱۳۸	حدیث
۱۴۱	پاسخ نامه حدیث
۱۵۹	درس نامه جامع براساس پاسخ نامه ها
آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۸۱		
۱۶۲	حدیث
۱۶۵	پاسخ نامه حدیث
آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۸۲		
۱۸۸	حدیث
۱۹۰	پاسخ نامه حدیث
آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۸۳		
۲۰۳	حدیث
۲۰۶	پاسخ نامه حدیث
آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۸۴		
۲۲۸	حدیث
۲۳۱	پاسخ نامه حدیث
آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۸۵		

حدیث ۲۴۳

پاسخ‌نامه حدیث ۲۴۶

آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۸۶

حدیث ۲۶۵

پاسخ‌نامه حدیث ۲۶۷

آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۸۸

حدیث ۲۷۸

پاسخ‌نامه حدیث ۲۸۱

درس‌نامه جامع براساس پاسخ‌نامه‌ها ۲۹۰

طبقه‌بندی تست‌ها براساس آخرین سرفصل‌های مصوب ۲۹۵

فرهنگ واژگان و اصطلاحات تخصصی حدیث ۳۰۱

پیوست: معرفی اجمالی محدثان و منابع کلیدی ۳۰۳

نمایه تحلیلی ۳۰۵

منابع ۳۲۹

سخن آغازین

دانش سترگ «علوم حدیث»، به مثابه‌ی رکن رکن معارف اسلامی و کلید فهم آموزه‌های مکتب اهل بیت (علیهم‌السلام)، همواره شایسته‌ی ژرف‌ترین مطالعات و دقیق‌ترین منابع آموزشی بوده است. در مسیر پرافتخار تحصیلات تکمیلی این رشته، موفقیت صرفاً در گرو انباشت معلومات نیست؛ بلکه نیازمند دیدگاهی استراتژیک، تحلیل روندها و ابزارهای طبقه‌بندی‌شده برای تبدیل داده‌های خام به دانش کاربردی است.

مجموعه‌ی حاضر، فراتر از یک بانک سؤال صرف، ثمره‌ی تلاشی منسجم و روشمند در جهت تبدیل تمامی سؤالات ورودی کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم قرآن و حدیث، در مبحث «علوم حدیث»، از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۸، به یک سامانه‌ی آموزشی-تحلیلی است. هدف از تدوین این اثر، ارائه‌ی یک نقشه‌ی راه علمی و عملی است که داوطلبان را از مطالعه‌ی پراکنده رهانیده و برای آمادگی کامل در آزمون‌ها و پژوهش‌های آکادمیک، مجهز سازد.

این اثر ارزشمند و ماندگار، با تکیه بر چهار رکن اساسی، خود را از مجموعه‌های مشابه متمایز می‌سازد:

۱. طبقه‌بندی جامع و روشمند بر اساس سرفصل‌ها

بنیان این مجموعه، مبتنی بر طبقه‌بندی موضوعی دقیق سؤالات است که بر پایه‌ی چهار حوزه‌ی اصلی و رسمی مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری بنا شده است: مبانی و تاریخ حدیث، علوم حدیث (درایه)، علم رجال و فقه الحدیث. تمامی سؤالات ۱۷ سال، با ذکر دقیق شماره‌ی سؤال و سال آزمون، ذیل سرفصل‌های مربوطه قرار گرفته‌اند تا داوطلب بتواند تراکم و توزیع موضوعات را به صورت ساختار یافته تحلیل کند.

۲. نمایه‌ی تحلیلی-موضوعی و فهرست واژگان کلیدی (Index)

این ویژگی، ارزشمندترین ابزار تحلیلی مجموعه است. نمایه‌ی واژگان شامل صدها مدخل کلیدی از اصطلاحات درایه (مانند شادّ و محفوظ)، اشخاص رجالی (مانند اصحاب اجماع)، و مفاهیم فقه الحدیث (مانند مرجحات متنی) است. با ارجاع به این نمایه، دانشجو می‌تواند در یک نگاه، تمامی سؤالاتی را که در ۱۷ سال گذشته به یک مفهوم خاص پرداخته‌اند، بازیابی کند. این ابزار، امکان تحلیل بسامد (فرکانس) و سیر تحول مفاهیم کلیدی را فراهم می‌آورد و مطالعه‌ی هدفمند و موضوع‌محور را تسهیل می‌کند.

۳. مقدمه‌ی تحلیلی بر روند آزمون‌ها

این بخش، یک دید استراتژیک و عمیق به مخاطب می‌بخشد. در این مقدمه، روند ۱۷ ساله‌ی آزمون‌ها مورد واکاوی قرار گرفته و تغییر مسیر طراحان سؤال از مباحث خبری و تاریخی صرف، به سمت مباحث تحلیلی و روش‌شناختی (مانند فقه الحدیث) تشریح شده است. همچنین، مباحث پرتکرار و دیدگاه‌های اساتیدی که بیشترین سهم را در طراحی سؤالات داشته‌اند (مانند شیخ طوسی)، مشخص شده است.

۴. نقشه‌ی راه مطالعاتی و استراتژی یک‌ماهه

برای تبدیل تحلیل‌های فوق به اقدام عملی، یک برنامه‌ی مطالعاتی متمرکز و فشرده‌ی یک‌ماهه بر اساس وزن نسبی و اهمیت موضوعات (که در تحلیل‌ها مشخص شد) تدوین شده است. این نقشه‌ی راه، سه حوزه‌ی کلیدی و پرتکرار (فقه الحدیث، درایه، رجال کاربردی) را اولویت‌بندی کرده و زمان‌بندی روزانه را بر اساس مطالعه‌ی جدید، مرور و حل تست‌های طبقه‌بندی‌شده ارائه می‌دهد تا داوطلب بتواند با حداکثر بهره‌وری، کل مجموعه را در مدت زمان معین پوشش دهد.

در نهایت، مجموعه‌ی حاضر نه یک کتاب، که سیستمی جامع برای تسلط بر دانش علوم حدیث است. امید است که این اثر، هم برای داوطلبان آزمون‌های ورودی، به مثابه‌ی یک راهنمای تضمین‌شده برای موفقیت استراتژیک عمل کند و هم برای پژوهشگران، به عنوان منبعی برای تحلیل سیر فکری و ارزیابی دانش حدیث در دو دهه‌ی گذشته، مورد استفاده قرار گیرد.

مقدمه تحلیلی: روند آزمون‌های کارشناسی ارشد علوم حدیث (۱۳۸۸-۱۳۷۲)

بررسی دقیق و موشکافانه‌ی سؤالات آزمون‌های تحصیلات تکمیلی، نه تنها یک مرور تاریخی، بلکه یک فعالیت استراتژیک برای شناخت الگوی فکری طراحان سؤال و تشخیص وزن نسبی مباحث درسی است. تحلیل روند ۱۷ ساله‌ی آزمون‌های کارشناسی ارشد (۱۳۷۲ تا ۱۳۸۸) در حوزه‌ی علوم حدیث، نشان‌دهنده‌ی یک حرکت تدریجی اما معنادار از حوزه‌های صرفاً خبری و تاریخی به سمت مباحث تحلیلی و کاربردی است.

الف) تحلیل روند موضوعی سؤالات

در این دوره‌ی زمانی، چهار روند کلیدی در طراحی سؤالات مشاهده می‌شود:

۱. کاهش نسبی تمرکز بر تاریخ و افزایش وزن درایه

در سال‌های اولیه‌ی این دوره (به‌ویژه دهه ۱۳۷۰)، سهم سؤالات مستقیم از حوزه‌ی تاریخ و مبانی حدیث (مانند: تاریخ وفات مؤلفان صحاح سته، القاب محدثان، نام شروح بر کتب اربعه) بسیار پررنگ بود. اما به مرور، با تثبیت سرفصل‌های آموزشی، تمرکز به حوزه‌ی درایه‌ی الحدیث (مصطلح) سوق پیدا کرد. سؤالات در این حوزه از تعریف ساده‌ی اصطلاحات (مانند: منقطع، موقوف) فراتر رفته و به روابط منطقی میان اصطلاحات (مانند: شاذّ و محفوظ، معضل و منقطع) و نقش کاربردی آن‌ها در سندشناسی گرایش یافت.

۲. اوج‌گیری مداوم فقه الحدیث (متن‌شناسی)

مباحث فقه الحدیث و نقد متن، یکی از حوزه‌هایی است که در تمام این دوره از بسامد بالایی برخوردار بوده و نقش آن پیوسته رو به افزایش است. سؤالات این بخش معمولاً ماهیت تحلیلی دارند و دانشجویان را به استفاده از قواعد و معیارهای نقد متنی (مانند: نقد بر اساس مخالفت با قرآن، مخالفت با هدف شارع، رکاکت معنوی) فرامی‌خوانند. همچنین، مبحث تعارض اخبار (مختلف الحدیث) و مرجحات آن، به‌ویژه با استناد به مقبوله عمر بن حنظله و دیدگاه‌های شیخ طوسی در «عدّه الاصول»، یکی از کلیدی‌ترین و پرتکرارترین مباحث باقی مانده است.

۳. پایداری اهمیت علم رجال و توثیقات عام

علم رجال، همواره سهم ثابتی از سؤالات را به خود اختصاص داده است. در حالی که سؤالات پایه (مانند: اصحاب اجماع و کتبه‌های ائمه) به طور منظم تکرار شده‌اند، گرایش به سمت تحلیل الفاظ جرح و تعدیل و قواعد توثیقات عام (مانند: مشایخ ثقات، عدّه در اسناد کافی) نیز مشهود است. شناخت مؤلفان کتب رجالی متقدم (به ویژه رجال کَشّی و رجال نجاشی) نیز از مباحث اصلی و ثابت بوده است.

۴. پرهیز از سؤالات با پاسخ‌های اختلافی

طراحان سؤال به ندرت به سراغ مباحثی رفته‌اند که میان علمای متأخر شیعه (مانند آخوند خراسانی یا امام خمینی) اختلاف نظر فاحشی وجود داشته باشد. در عوض، دیدگاه‌های قدمای فریقین (به‌ویژه شیخ طوسی و بخاری) به عنوان معیار استاندارد در نظر گرفته شده‌اند.

ب) بسامد دیدگاه اساتید و جمع‌بندی استراتژیک

تحلیل محتوایی سؤالات نشان می‌دهد که سه منبع فکری بیشترین بسامد را در سؤالات داشته‌اند:

ردیف	استاد یا منبع فکری	بسامد در سؤالات	مثال موضوعات پرتکرار
۱	شیخ طوسی (کتب اربعه و عدّه الاصول)	بسیار بالا	شروط صحت خبر واحد، تعارض جرح و تعدیل، هدف از تألیف تهذیب، انواع حدیث (موثق)، دیدگاه وی درباره روایان غیرعادل.

ردیف	استاد یا منبع فکری	بسامد در سؤالات	مثال موضوعات پرتکرار
۲	مجید معارف / کاظم مدیر شانه‌چی	بالا	تاریخ تدوین حدیث شیعه و اهل سنت، جوامع حدیثی متأخر و شرح آن‌ها، اصطلاحات مشترک حدیثی.
۳	بخاری و مسلم	متوسط به بالا	شروط اختصاصی بخاری (شرط لقاء)، وجه افتراق در شروط صحت، رابطه منطقی میان اصطلاحات درایه (اهل سنت).

ج) جمع‌بندی نهایی و استراتژی مطالعه

با توجه به روند تحلیلی سؤالات، داوطلب باید رویکردی تحلیلی-کاربردی را در پیش گیرد. مطالعه صرفاً حفظی، تنها می‌تواند به پاسخگویی به حدود ۳۰٪ از سؤالات کمک کند. استراتژی مطالعه باید بر محور مباحث کلیدی زیر متمرکز شود:

۳ مبحث کلیدی و پرتکرار برای تمرکز ویژه:

مبحث	توضیحات و استراتژی تمرکز
۱. اصول فقه الحدیث و تعارض اخبار	این بخش قلب سؤالات تحلیلی است. مطالعه‌ی عمیق مقبوله عمر بن حنظله و مرجحات آن (سندی و متنی)، معیار عرضه بر قرآن و سنت قطعی، و روش‌های نقد متنی (شناخت حدیث جعلی) ضروری است.
۲. اصطلاحات درایه و روابط آن	به‌جای حفظ تعاریف، به روابط منطقی و عرضی میان اصطلاحات مسلط شوید. مثلاً: غریب (نسبی/مطلق)، نسبت شاذ با منکر، شروط صحیح نزد امامیه و اهل سنت. توجه ویژه به طرق تحمل حدیث (سماع، مناوئه، وجاده).
۳. رجال کاربردی و توثیقات عام	تمرکز بر اصحاب اجماع و توثیقات عام مشایخ ثقات (مانند عدّه در اسناد کافی) و شناخت الفاظ جرح و تعدیل (به‌ویژه الفاظی که میان تعدیل و جرح مشترکند). همچنین، نحوه نقل سند در کتب اربعه (مشایخ ثلاثه) و حل شبهه تدلیس در حدیث معنعن.

برنامه پیشنهادی برای تمرکز ویژه:

- مرحله اول (فهم مفاهیم پایه): مطالعه‌ی کامل مباحث درایه (مصطلح) و فقه الحدیث (نقد متن). داوطلب باید قادر باشد هر حدیثی را بر اساس معیارهای فقه الحدیثی تحلیل کند. (۴۰٪ زمان)
 - مرحله دوم (کاربست رجالی): مطالعه‌ی منابع علم رجال و به‌کارگیری عملی قواعد جرح و تعدیل و توثیقات عام بر مثال‌ها. (۳۰٪ زمان)
 - مرحله سوم (تحلیل تاریخی): مرور منابع تاریخ حدیث با تمرکز بر دلایل و انگیزه‌های تدوین و ویژگی‌های ساختاری کتب اربعه و صحاح سته، به‌ویژه دیدگاه‌های اختصاصی مؤلفان (مانند شرط لقاء بخاری). (۳۰٪ زمان)
- با تمرکز بر این سه حوزه‌ی کلیدی و اتخاذ رویکردی تحلیلی در مطالعه، داوطلب می‌تواند با یک دید استراتژیک و اطمینان علمی بالا در آزمون‌های آینده موفقیت کسب کند.

نقشه‌ی راه مطالعاتی یک ماهه (۴ هفته) علوم حدیث

هفته	محوریت مطالعاتی	مباحث کلیدی و پرتکرار	استراتژی تمرکز و هدف نهایی
اول	فقه الحدیث (تحلیلی)	حل تعارض اخبار (مرجحات سندی و متنی)، مقبوله عمر بن حنظله و دیدگاه شیخ طوسی، نقد متن و معیارهای حدیث جعلی (مخالفت با قرآن/سنت قطعی/عقل).	تسلط ۱۰۰٪ بر مباحث نقد و تحلیل. سؤالات این حوزه دشوارترین و پرتکرارترین هستند. هدف: کسب توانایی تحلیل محتوایی هر حدیث.
دوم	علوم حدیث (درایه)	اصطلاحات حدیثی چهارگانه (صحیح، حسن، موثق، ضعیف) و روابط منطقی میان انواع حدیث (شاذّ و محفوظ، منکر و متروک)، طرق تحمل حدیث (سماع، مناوله، وجاده) و الفاظ مربوطه.	تسلط کاربردی بر اصطلاحات. تمرکز بر تفاوت‌های اصطلاحی شیعه و اهل سنت. هدف: طبقه‌بندی هر حدیث بر اساس سند.
سوم	علم رجال (کاربردی)	اصحاب اجماع (طبقات و اعضا)، توثیقات عام (مانند عدّه در کافی)، الفاظ جرح و تعدیل (به‌ویژه الفاظ مشترک یا دارای ابهام)، کنیه‌های ائمه و مؤلفان کتب اربعه رجالی.	حفظ و کاربرد قواعد. مطالعه‌ی منابع رجالی با هدف تشخیص سند صحیح از غیر صحیح. هدف: حل سریع سؤالات سندی.
چهارم	تاریخ و مبانی (جمع‌بندی)	جوامع حدیثی شیعه و اهل سنت (ویژگی‌ها و مؤلفان)، تاریخ تدوین (از عصر حضور تا دوران متأخر)، شرط لقاء بخاری و تفاوت آن با مسلم، مرور شروح مهم (فتح الباری، مرآة العقول).	مرور و تثبیت اطلاعات خبری. این مباحث کم‌وزن‌تر هستند؛ لذا در هفته پایانی به‌عنوان مرور نهایی قرار می‌گیرند. هدف: جمع‌بندی نهایی اطلاعات.

برنامه مطالعاتی روزانه (ماهانه)

برای انطباق با جدول بالا، برنامه‌ریزی روزانه به شرح زیر پیشنهاد می‌شود. هر روز مطالعاتی شامل سه بخش اصلی است: مطالعه‌ی جدید، مرور تست و جمع‌بندی.

هفته اول: تمرکز بر فقه الحدیث (نقد و تحلیل)

روز	مبحث جدید (مطالعه عمقی)	تمرین و مرور
۱- ۲	فقه الحدیث: تعریف نقد متن و اهمیت آن، مبحث احادیث جعلی (موضوع)، معیار رکاکت معنوی و مخالفت با هدف شارع.	حل و تحلیل تست‌های مربوط به حدیث جعلی و متروک (با رجوع به نمایه).
۳- ۴	فقه الحدیث: مبحث تعارض اخبار، دلایل وقوع تعارض، طبقه‌بندی مرجحات (تقدیم دلیل اقطع، ترجیح موافقت با کتاب و سنت).	حل تست‌های مرجحات متنی و مرجحات سندی (افقهیت راوی، کثرت رواات).
۵- ۶	فقه الحدیث: تحلیل عمیق مقبوله عمر بن حنظله، دیدگاه شیخ طوسی در عدّه الاصول (شروط حجیت خبر واحد و مرجحات).	حل و تحلیل تمامی تست‌های مربوط به مقبوله و دیدگاه شیخ طوسی در باب حجیت.

روز	مبحث جدید (مطالعه عمقی)	تمرین و مرور
۷	مرور کلی هفته: مرور سریع نکات کلیدی فقه الحدیث و تثبیت آموخته‌ها با استفاده از نمایه تحلیلی.	جمع‌بندی نهایی تمام تست‌های هفته اول.

هفته دوم: تمرکز بر علوم حدیث (درایه و مصطلح)

روز	مبحث جدید (مطالعه عمقی)	تمرین و مرور
۸-۹	اقسام خبر واحد: تعریف و شروط صحیح، حسن، موثق، ضعیف (به‌ویژه شروط متأخرین شیعه). مبحث تواتر و شروط آن (تواتر اجمالی).	حل تست‌های مربوط به طبقه‌بندی اصلی و بررسی نقاط افتراق صحیح امامیه و صحیح اهل سنت.
۱۰-۱۱	انواع حدیث ضعیف: مرسل، منقطع، معلّق، مدرج، مضطرب، شاذّ و منکر. تمرکز بر روابط عرضی (تقابل شاذّ/محموظ، تفاوت منکر/متروک).	حل تست‌های مربوط به حدیث معلّق و تدلیس (به‌ویژه تدلیس تسویه)؛ توجه به اصحّ مراسیل (سعید بن مسیب).
۱۲-۱۳	طرق تحمل حدیث: سماع، عرض (قرائت)، مناوله، وجاده، اعلام. بررسی الفاظ ادا (حدثنی، أخبرنی و...). اهمیت سماع به عنوان برترین طریق.	حل تست‌های مربوط به طرق تحمل و اولویت‌بندی آن‌ها. تمرکز بر تعابیر وجاده در کتب اربعه.
۱۴	مرور کلی هفته: مرور سریع اصطلاحات درایه (از نمایه و متن).	جمع‌بندی نهایی تمام تست‌های هفته دوم و مرور تست‌های هفته اول.

هفته سوم: تمرکز بر علم رجال (سندشناسی)

روز	مبحث جدید (مطالعه عمقی)	تمرین و مرور
۱۵-۱۶	توثیقات عام: مبحث اصحاب اجماع (اعضا و طبقات)، عدّه در اسناد کافی و دلالت آن بر صحت، مشایخ ثقات.	حل و تحلیل تست‌های اصحاب اجماع (از طریق نمایه) و کتب اربعه رجالی شیعه.
۱۷-۱۸	جرح و تعدیل: تحلیل الفاظ تعدیل (ثقه، دین) و الفاظ جرح (متهم به کذب، مرتفع القول، لین الحدیث). قاعده تعارض جرح و تعدیل.	حل تست‌های مربوط به قواعد رجال و راویان مشترک. توجه به دیدگاه‌های شیخ طوسی در این زمینه.
۱۹-۲۰	مباحث رجالی متفرقه: کنیه‌های ائمه، لقب محدثان (شیخ الطائفه، رئیس المحدثین)، مخضرمین و رابطه آن با تابعی. منابع مرجع رجالی (الاستیعاب، اسد الغابه).	حل تست‌های مربوط به کنیه‌ها و القاب (با استفاده از جدول‌های خلاصه).
۲۱	مرور کلی هفته: مرور تمامی اسامی و القاب، تثبیت قواعد جرح و تعدیل.	جمع‌بندی نهایی تمام تست‌های هفته سوم.

هفته چهارم: تمرکز بر تاریخ و مبانی حدیث (جمع‌بندی نهایی)

روز	مبحث جدید (مطالعه عمقی)	تمرین و مرور
-----	-------------------------	--------------

روز	مبحث جدید (مطالعه عمقی)	تمرین و مرور
۲۲- ۲۳	تاریخ تدوین: دلایل نهی از کتابت و سپس جواز کتابت، آغاز تدوین رسمی نزد اهل سنت (عمر بن عبدالعزیز)، اصول اربعه و مؤلفان آن.	حل تست‌های مربوط به تاریخ حدیث و جریان‌شناسی (آل‌اعین، تقیه حسن بصری).
۲۴- ۲۵	جوامع حدیثی: کتب اربعه (ترتیب تألیف، ویژگی‌ها)، صحاح سته (شرط لقاء بخاری، ترتیب وفات مؤلفان)، جوامع متأخر (وافی، وسائل، بحار).	حل تست‌های مربوط به کتب اربعه و صحاح سته و شروع مهم (مرآة العقول، فتح الباری).
۲۶- ۲۸	جمع‌بندی نهایی: مرور سریع کل مباحث از نمایه تحلیلی و چک کردن نقاط ضعف در آزمون‌های هفتگی.	آزمون جامع نهایی (مرور تصادفی کل ۴۳۰ سؤال) و مرور سریع‌ترین پاسخ‌ها.

توصیه‌های استراتژیک برای موفقیت

۱. روش مطالعه مبتنی بر تست: در این یک ماه، مطالعه‌ی شما باید تست‌محور باشد. ابتدا مبحث را سریع بخوانید، سپس بلافاصله تست‌های مربوطه در مجموعه را حل کنید. هر تست یک نکته آموزشی است.
۲. استفاده فعال از نمایه: از نمایه تحلیلی-موضوعی به‌عنوان فهرست محتویات مطالعاتی استفاده کنید. قبل از شروع مطالعه هر مبحث، به نمایه مراجعه کرده و ببینید آن مفهوم خاص (مثلاً: تدلیس تسویه) در کدام سال‌ها مورد سؤال قرار گرفته است.
۳. اولویت‌بندی تحلیل بر حفظ: در هفته اول و دوم، بیشتر از حفظ کردن، بر چراها و تفاوت‌ها تمرکز کنید (مثلاً: چرا شیخ طوسی در تهذیب و استبصار این احادیث متعارض را آورده است؟).
۴. تکنیک کارت‌های یادداشت (Flashcards): برای مباحث هفته سوم و چهارم (تاریخ و رجال) که ماهیت حفظی دارند، از کارت‌های یادداشت یا خلاصه‌نویسی استفاده کنید تا بتوانید اسامی، القاب، و تاریخ‌ها را به‌سرعت مرور و تثبیت کنید.

آزمون کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ۱۳۷۲

حدیث

۱. کدام کتاب، جامع همه احادیث کتب اربعه است؟
 (۱) انوار نعمانیه (۲) بحار الانوار (۳) برهان (۴) وافی
۲. کدام یک از شروط اختصاصی بخاری در نقل حدیث است؟
 (۱) آخرین راوی حدیث غیرمشهور و شاذ نباشد.
 (۲) راوی باید کسی را که از او نقل حدیث نموده، ملاقات کرده باشد.
 (۳) راوی باید متهم و فراموشکار و دارای عقاید باطله نباشد.
 (۴) سلسله اسناد حدیث می‌بایست پیوسته به صحابی یاب رسول اکرم (ص) باشد.
۳. "مُخْرَجٌ" یا "مُخْرَجٌ" کسی است که حدیث را
 (۱) به طور شفاهی از کتاب دیگری نقل کند (۲) به سند صحیح نقل کند.
 (۳) در کتاب خود آورده باشد. (۴) که از شیخ شنیده، نقل کند.
۴. در تعریف چه علمی گفته‌اند: "هو علم یبحث فیه عن سند الحدیث و متنه و کیفیة تحمله و آداب نقله"
 (۱) درایة الحدیث (۲) روایة الحدیث (۳) معرفة الرجال (۴) مصطلح الحدیث
۵. کدام گزینه از مرجحات سندی محسوب می‌شود؟
 (۱) افقهیت راوی (۲) تاکید دلالی (۳) کثرت رواة (۴) موافقت باصل
۶. علامت اختصاری "نا" در کتب حدیثی مربوط به کدام کلمه است؟
 (۱) اخبرنا (۲) حدثنا (۳) خبرنا (۴) همه موارد
۷. "متروک" که یکی از انواع احادیث ضعیف است، چه جهتی از ضعف را دارا است؟
 (۱) اتهام راوی به کذب (۲) کثرت خطای راوی (۳) کم حافظگی راوی (۴) مجهول بودن راوی
۸. ترک اوایل سند حدیث و عدم ذکر آن در فن درایه چه نامیده می‌شود؟
 (۱) تعلیق (۲) دفع (۳) متروک (۴) مطروح
۹. روایتی که از مصاحب معصوم - علیه السلام - نقل شود، چه نام دارد؟
 (۱) مقطوع (۲) موقوف (۳) معلق (۴) مسند
۱۰. کدام یک از کتب اربعه شیعه در زمان غیبت صغری نوشته شده است؟
 (۱) استبصار (۲) تهذیب (۳) کافی (۴) من لایحضره الفقیه
۱۱. کدام یک جزو جوامع اولیه حدیث اهل سنت نمی‌باشد؟
 (۱) سنن دارمی (۲) سنن ابوداود (۳) مسند احمد بن حنبل (۴) موطا
۱۲. سنت در اصطلاح اهل سنت عبارت است از :
 (۱) قول و فعل و تقریر معصوم
 (۲) قول و فعل و تقریر پیامبر در همه امور
 (۳) هر چه غیر قرآن باشد و از پیامبر نقل شده باشد
 (۴) قول و فعل و تقریر پیامبر در غیر امور عادی
۱۳. کدام یک جزو اقسام حدیث ضعیف نمی‌باشد؟
 (۱) مرفوع (۲) مضطرب (۳) معضل (۴) معلل

۱۴. کدام گزینه، صاحبان صحاح سته را پس از بخاری و مسلم به ترتیب سال وفات نشان می‌دهد؟
 (۱) ابوداود - ابن ماجه - ترمذی - نسائی
 (۲) ابن ماجه - ترمذی - ابوداود - نسائی
 (۳) ابن ماجه - ابوداود - ترمذی - نسائی
 (۴) ترمذی - ابوداود - ابن ماجه - نسائی
۱۵. طبق نوشته شیعه وبعض عامه، اولین کتاب حدیث کدام است؟
 (۱) کتابی است که سلیم بن قیس از اصحاب علی (ع) در حدیث وقضایای بعد از پیامبر (ص) نوشته است.
 (۲) کتابی است که پیامبر (ص) املا نموده وعلی (ع) نوشته است.
 (۳) کتاب "السنن والاحکام القضاء" از ابورافع، آزاد کرده رسول خدا (ص).
 (۴) مصحف فاطمه (س) که علی (ع) آن را نوشته است.
۱۶. کدام گزینه در مورد کتابهای تهذیب و استبصار درست است؟
 (۱) تهذیب تنها دارای اخبار متعارض است ولی استبصار جامع اخبار متعارض و غیرمتعارض است.
 (۲) تهذیب تنها اخبار فقهی را دارا بوده ولی استبصار جامع فقه و غیرفقه است.
 (۳) تهذیب، جامع اخبار در ابواب مختلف اعم از عقود، فقه و... ولی استبصار فقط دارای اخبار فقهی است.
 (۴) تهذیب جامع اخبار متعارض و غیرمتعارض است ولی استبصار تنها دارای اخبار بظاهر متعارض است.
۱۷. مراد از شیخ در کتب حدیث امامیه چه کسی است؟
 (۱) شیخ صدوق (۲) شیخ طبرسی (۳) شیخ طوسی (۴) شیخ کلینی
۱۸. به حدیثی که در طبقه اول فقط یک تن آن را نقل نموده باشد گفته می‌شود.
 (۱) خبر واحد (۲) غریب المتن (۳) غریب السند (۴) غریب الالفاظ
۱۹. جمع آوری حدیث، رسماً از چه زمان و توسط چه کسی شروع شد؟
 (۱) از زمان پیامبر (ص) صحابه مختلف.
 (۲) از زمان پیامبر (ص) علی (ع).
 (۳) از قرن دوم هجری - سلیمان بن عبدالملک.
 (۴) از قرن دوم هجری - عمر بن عبدالعزیز.
۲۰. به "مجموعه ای از احادیث که راوی بلاواسطه از زبان امام شنیده وضبط نموده باشد" چه می‌گویند؟
 (۱) اصل (۲) صحیح (۳) کتاب (۴) مصنف

عنوان: معرفی جوامع حدیثی ثانویه و کتاب «الوافی»

این سؤال به سنجش شناخت داوطلب از جوامع حدیثی مهم شیعه و تمایز میان جوامع اولیه (مانند کتب اربعه) و جوامع ثانویه که به گردآوری و تنظیم مجدد احادیث کتب پیشین پرداخته‌اند، می‌پردازد. این محث ذیل سرفصل «درایة الحدیث (۲) (آشنایی با منابع اصلی حدیث و روش استفاده از آنها)» و به طور مشخص بخش «معرفی تفصیلی جوامع روایی شیعه» قرار می‌گیرد.

کتاب «الوافی» اثر ملامحسن فیض کاشانی، یکی از مهم‌ترین و جامع‌ترین کتب حدیثی شیعه در دوره متأخر است که با هدف جمع‌آوری تمام احادیث کتب اربعه (الکافی، من لایحضره الفقیه، تهذیب الاحکام و الاستبصار) در یک مجموعه واحد و با تنظیمی نوین تألیف شده است. فیض کاشانی در این اثر سترگ، علاوه بر گردآوری روایات، به شرح و توضیح برخی از احادیث مشکل و بیان نکات لغوی و رجالی نیز پرداخته است. او با حذف اسناد مکرر و تنظیم روایات در ابواب موضوعی منسجم، مراجعه به احادیث را برای محققان تسهیل کرده است. بنابراین، «الوافی» به درستی به عنوان جامع احادیث کتب اربعه شناخته می‌شود. سایر گزینه‌ها به دلایل زیر صحیح نیستند: «انوار نعمانیه» اثر سید نعمت‌الله جزائری، کتابی در موضوعات مختلف کلامی، تاریخی و تفسیری است و جامع حدیثی نیست. «بحارالانوار» اثر علامه مجلسی، اگرچه بسیار گسترده‌تر از الوافی است و احادیث کتب اربعه را نیز در بر دارد، اما دایره منابع آن بسیار وسیع‌تر بوده و شامل صدها کتاب حدیثی، تفسیری، تاریخی و کلامی دیگر می‌شود و صرفاً جامع کتب اربعه نیست. «البرهان فی تفسیر القرآن» اثر سید هاشم بحرانی نیز یک تفسیر روایی قرآن کریم است و نه یک جامع حدیثی عام.

شخصیت‌ها و آثار:

- **ملاحسن فیض کاشانی (۱۰۰۷-۱۰۹۱ ق):** محمد بن مرتضی، ملقب به محسن و متخلص به فیض، از بزرگ‌ترین حکما، متکلمان، مفسران و محدثان شیعه در قرن یازدهم هجری و از شاگردان برجسته ملاصدرا، شیخ بهایی و میرداماد است. او صاحب تألیفات بسیاری در علوم مختلف اسلامی است که «الوافی» در حدیث، «تفسیر صافی» در تفسیر، و «المحجة البیضاء فی تهذیب الاحیاء» در اخلاق از مشهورترین آن‌هاست. روش او در «الوافی» ترکیبی از نقل، شرح و نقد است که این کتاب را از یک گردآوری صرف متمایز می‌سازد.

- **کتب اربعه:** این چهار کتاب، معتبرترین و اصلی‌ترین منابع حدیثی شیعه امامیه به شمار می‌روند که عبارتند از:

۱. الکافی: تألیف ثقة‌الاسلام محمد بن یعقوب کلینی (م. ۳۲۹ ق)
۲. من لایحضره الفقیه: تألیف شیخ صدوق، محمد بن علی بن بابویه قمی (م. ۳۸۱ ق)
۳. تهذیب الاحکام: تألیف شیخ الطائفه، محمد بن حسن طوسی (م. ۴۶۰ ق)
۴. الاستبصار فیما اختلف من الاخبار: تألیف شیخ طوسی (م. ۴۶۰ ق)

منابع پاسخ:

- معارف، مجید. جوامع حدیثی شیعه. تهران: سمت.
- مدیر شانه‌چی، کاظم. علم الحدیث و درایة الحدیث. قم: دفتر انتشارات اسلامی.

عنوان: شروط بخاری در صحیح و تمایز آن از مسلم

این سؤال به یکی از دقیق‌ترین و مشهورترین مباحث در حوزه مصطلح الحدیث اهل سنت، یعنی شروط امام بخاری برای پذیرش و نقل حدیث در کتاب صحیح خود می‌پردازد. این موضوع در سرفصل «درایة الحدیث (۲) (آشنایی با منابع اصلی حدیث و روش استفاده از آنها)» و همچنین «تاریخ حدیث» در بخش معرفی جوامع حدیثی اهل سنت قابل بررسی است.

شروط اختصاصی محمد بن اسماعیل بخاری (امام بخاری) که او را از شاگردش، مسلم بن حجاج (امام مسلم)، متمایز می‌کند، لزوم اثبات «لقاء» یا ملاقات مستقیم راوی با مروی‌عنه (شیخ یا استادی که از او حدیث نقل می‌کند) است. در مقابل، مسلم «معاصرت» یا هم‌عصر بودن راوی و شیخ را، به شرطی که امکان ملاقات بین آن دو وجود داشته باشد، کافی می‌داند و نیازی به اثبات قطعی وقوع ملاقات نمی‌بیند. این سخت‌گیری بخاری در جهت اطمینان هرچه بیشتر از اتصال واقعی سند صورت گرفته و یکی از دلایلی است که عموم اهل سنت، «صحیح بخاری» را بر «صحیح مسلم» مقدم می‌دارند. سایر گزینه‌ها شروطی هستند که عموماً مورد اتفاق بخاری و مسلم و دیگر

محدثان برای صحت حدیث می‌باشند: اتصال سند به صحابی یا پیامبر (ص)، وثاقت راویان و عدم اتهام آن‌ها به کذب و فسق، و عدم شذوذ و علت در حدیث. بنابراین، تنها گزینه ۲ شرط اختصاصی بخاری محسوب می‌شود.

شخصیت‌ها و آثار:

- محمد بن اسماعیل بخاری (۱۹۴-۲۵۶ ق): معروف به امام بخاری، از بزرگ‌ترین محدثان اهل سنت و مؤلف کتاب «الجامع المسند الصحیح المختصر من أمور رسول الله (ص) و سننه و آیامه» مشهور به «صحیح بخاری» است. این کتاب که حاصل شانزده سال تلاش و بررسی بیش از ششصد هزار حدیث است، معتبرترین کتاب حدیثی نزد اهل سنت به شمار می‌رود.
- مسلم بن حجاج نیشابوری (۲۰۶-۲۶۱ ق): شاگرد برجسته بخاری و صاحب کتاب «صحیح مسلم» که دومین کتاب معتبر حدیثی اهل سنت است.

اصطلاحات کلیدی:

- لقاء (ملاقات): اثبات دیدار و ملاقات حضوری راوی با شیخی که از او روایت می‌کند.
- معاصرت: هم‌دوره و هم‌عصر بودن راوی و شیخ، به گونه‌ای که امکان دیدار بین آن دو عقلاً وجود داشته باشد.
- شاذ: حدیثی که راوی ثقه‌ای آن را نقل کرده، اما مخالف با روایت راویان موثق‌تر از خود باشد.

منابع پاسخ:

- مدیر شانه‌چی، کاظم. علم الحدیث. (بر اساس ارجاع منبع)
- صحیحی صالح. علوم الحدیث و مصطلحه.

گزینه ۳.

عنوان: اصطلاح «تخریج» و معنای «مُخَرَّج»

این سؤال به تعریف یکی از اصطلاحات فنی در علم حدیث یعنی «مُخَرَّج» (یا مُخَرَّج) می‌پردازد. این اصطلاح برای اشاره به محدثی به کار می‌رود که حدیثی را در کتاب خود با ذکر سند کامل آن وارد کرده است. این مبحث در چارچوب سرفصل «درایة الحدیث (۱) (مصطلح الحدیث)» قرار دارد.

«تخریج حدیث» عملی است که طی آن، یک محقق، حدیثی را که در کتابی بدون سند یا با سند ناقص ذکر شده، در منابع اصلی و کهن حدیثی می‌یابد و سند کامل آن را استخراج و ارائه می‌کند. در معنای اصلی و اولیه، «مُخَرَّج» کسی است که حدیث را با سند متصل خود در کتابش نقل می‌کند. به همین دلیل، وقتی گفته می‌شود «أُخْرِجَ الْبُخَارِيُّ» یا «خَرَجَ الْكَلْبِيُّ»، به این معناست که بخاری یا کلینی این حدیث را با سلسله سند خود در کتابشان آورده‌اند. بنابراین، «مُخَرَّج» کسی است که حدیث را «در کتاب خود آورده باشد». گزینه‌های دیگر صحیح نیستند، زیرا نقل شفاهی، صرفاً نقل به سند صحیح، یا نقل از شیخ تمام معنای این اصطلاح فنی را پوشش نمی‌دهند. جوهره اصلی این اصطلاح، ثبت و ضبط حدیث در یک اثر مدون و مکتوب توسط مؤلف آن است.

اصطلاحات کلیدی:

- تخریج (التخریج): در معنای عام، استخراج حدیث از منابع اصلی آن و ارائه سند کامل. در معنای خاص، عمل محدثی که حدیث را با سند خود در کتابش ثبت می‌کند.
 - إخراج (الإخراج): مترادف با تخریج به معنای دوم، یعنی وارد کردن حدیث در یک کتاب مسند.
- اطلاعات تکمیلی: امروزه علم «تخریج» به عنوان یک رشته تخصصی در مطالعات حدیثی شناخته می‌شود که به محققان کمک می‌کند تا اصالت، اعتبار و منابع یک حدیث را که در کتب تفسیری، تاریخی، فقهی و اخلاقی بدون سند ذکر شده، مشخص نمایند. کتبی مانند «نصب الرایة لأحادیث الهدایة» اثر زیلعی از نمونه‌های برجسته در این زمینه است.

منابع پاسخ:

- مدیر شانه‌چی، کاظم. علم الحدیث. (بر اساس ارجاع منبع)
- قاسمی، جمال الدین. قواعد التحدیث.

۴. گزینه ۴)

عنوان: تعریف علم مصطلح الحدیث (درایه)

این سؤال تعریف یکی از علوم بنیادین حدیث، یعنی «علم درایة الحدیث» یا «مصطلح الحدیث» را هدف قرار داده است. شناخت تعاریف دقیق علوم، سنگ بنای ورود به هر رشته علمی است و این سؤال در سرفصل «درایة الحدیث (۱) (مصطلح الحدیث)» و بخش «تعاریف و اصطلاحات علم حدیث» جای می‌گیرد.

تعریف ارائه شده در صورت سؤال: «هو علم یبحث فیہ عن سند الحدیث و متنہ و کیفیة تحملہ و آداب نقلہ» (علمی که در آن از سند و متن حدیث و چگونگی دریافت و آداب نقل آن بحث می‌شود)، یکی از جامع‌ترین تعاریف برای علم «مصطلح الحدیث» یا «درایة الحدیث» است. این تعریف به ارکان اصلی این علم اشاره دارد: ۱. سندشناسی: بررسی حالات و ویژگی‌های راویان حدیث. ۲. متن‌شناسی: بررسی خود متن حدیث از حیث صحت و سقم. ۳. کیفیت تحمل: شرایط و روش‌های دریافت حدیث از شیخ (مانند سماع، قرائت، اجازه و...). ۴. آداب نقل: قواعد و اخلاقیات مربوط به نقل و روایت حدیث. این تعریف مشخصاً توسط شیخ بهایی در کتاب «الوجیزة فی علم الدرایة» ارائه شده است. هرچند «درایة الحدیث» عنوانی عام‌تر است، اما «مصطلح الحدیث» به طور خاص به علمی اطلاق می‌شود که به تبیین اصطلاحات و قواعد می‌پردازد و در کاربرد، این دو غالباً به یک معنا به کار می‌روند. سایر گزینه‌ها، علوم دیگری هستند: «روایة الحدیث» به نقل اقوال و افعال معصوم می‌پردازد، نه به قواعد آن. «معرفة الرجال» یا علم رجال، به طور تخصصی به شناخت احوال راویان از حیث جرح و تعدیل می‌پردازد و زیرمجموعه‌ای از مباحث سندی درایه است.

شخصیت‌ها و آثار:

- شیخ بهایی (۹۵۳-۱۰۳۰ ق): بهاء‌الدین محمد بن حسین عاملی، معروف به شیخ بهایی، از دانشمندان برجسته دوره صفوی است که در علوم مختلفی چون فقه، حدیث، تفسیر، ریاضیات و معماری تبحر داشت. کتاب «الوجیزة فی علم الدرایة» او یکی از متون درسی مهم و مختصر در علم درایه است.

اصطلاحات کلیدی:

- درایة الحدیث: علم به قوانینی که به وسیله آن، حالات سند (راوی) و متن (مروی) شناخته می‌شود.
- مصطلح الحدیث: علم به اصطلاحات و تعاریف به کار رفته توسط محدثان.
- تحمل حدیث: فراگرفتن و دریافت حدیث از شیخ یا استاد.
- اداء حدیث (نقل حدیث): روایت کردن و انتقال حدیث به دیگران.

منابع پاسخ:

- مدیر شانه‌چی، کاظم. درایة الحدیث. (بر اساس ارجاع منبع)
- شهید ثانی، زین‌الدین بن علی. الرعاية فی علم الدرایة.

۵. گزینه ۳)

عنوان: مرجحات سندی در تعارض اخبار

این سؤال به یکی از مباحث مهم در «فقه الحدیث» یعنی راه‌های حل تعارض ظاهری میان احادیث می‌پردازد. هنگامی که دو حدیث معتبر در ظاهر با یکدیگر تعارض دارند، فقها و محدثان برای ترجیح یکی بر دیگری، به معیارهایی به نام «مرجحات» روی می‌آورند. این بحث در سرفصل «فقه الحدیث (۱) (روش فهم و نقد حدیث)» و ذیل موضوع «تعارض اخبار و راه‌های علاج آن» قرار می‌گیرد.

مرجحات به دسته‌های مختلفی تقسیم می‌شوند، از جمله مرجحات سندی (مربوط به سند حدیث)، مرجحات متنی یا دلالی (مربوط به محتوای حدیث) و مرجحات خارجی (مربوط به عوامل بیرونی). «کثرت رواة» یا بیشتر بودن تعداد راویان یک حدیث، یکی از مرجحات سندی است، زیرا کثرت راویان، احتمال خطا و کذب را کاهش داده و حدیث را به اطمینان نزدیک‌تر می‌کند. گزینه‌های دیگر به سایر انواع مرجحات تعلق دارند: «افقهیت راوی» (فقیه‌تر بودن راوی) از مرجحات مربوط به صفات راوی است که آن هم جزء مرجحات سندی محسوب می‌شود اما «کثرت رواة» به کمیت سند اشاره دارد. «تاکید دلالی» یک مرجح متنی است، زیرا به قوت دلالت و صراحت متن حدیث باز می‌گردد. «موافقت با اصل» (مانند اصل برائت) یک مرجح خارجی است. بنابراین، در میان گزینه‌های داده شده، «کثرت رواة» یک نمونه بارز از مرجحات سندی است.

اصطلاحات کلیدی:

- **مرجحات سندی:** معیارهایی که به سند حدیث مربوط می‌شوند و باعث ترجیح آن بر حدیث معارض می‌گردند، مانند: عدالت، وثاقت، فقاقت و حافظه برتر راوی، شهرت راوی، و کثرت راویان.
- **علو سند:** کم بودن تعداد واسطه‌ها در سند حدیث تا رسیدن به معصوم، که این نیز از مرجحات سندی است.
- **اطلاعات تکمیلی:** در روایات علاجیه، که از ائمه (ع) برای حل تعارض اخبار وارد شده (مانند مقبوله عمر بن حنظله)، به مرجحاتی چون شهرت، موافقت با قرآن و سنت قطعی، و مخالفت با دیدگاه اهل سنت (در مقام تقیه) اشاره شده است. فقها این مرجحات را توسعه داده و به ده‌ها مورد رسانده‌اند.

منابع پاسخ:

- مدیر شانه‌چی، کاظم. علم الحدیث. (بر اساس ارجاع منبع)
- کلباسی، محمد ابراهیم. قواعد الحدیث.

۶. گزینه ۲)

عنوان: علائم اختصاری در نقل حدیث

این سؤال به یکی از نکات فنی در کتابت و نقل حدیث، یعنی شناخت علائم اختصاری که محدثان برای تسهیل و خلاصه‌نویسی به کار می‌بردند، می‌پردازد. این بحث در سرفصل «درایة الحدیث (۱) (مصطلح الحدیث)» و بخش «تحمل و نقل حدیث» جای دارد. در سنت کتابت حدیث، برای اشاره به طرق تحمل حدیث (روش‌های دریافت)، از کلمات و علائم اختصاری استفاده می‌شد. کلمه «حدثنا» (برای ما حدیث گفت) که معمولاً به طریق «سماع» (شنیدن مستقیم از شیخ) اشاره دارد، به صورت اختصاری «نا» یا «ثنا» نوشته می‌شد. کلمه «أخبرنا» (به ما خبر داد) که می‌تواند به سماع یا قرائت بر شیخ دلالت کند، به صورت «أنا» یا «أرنا» اختصار می‌یافت. بنابراین، علامت «نا» مشخصاً به «حدثنا» بازمی‌گردد. گزینه «همه موارد» صحیح نیست زیرا هر علامت اختصاری معمولاً به کلمه مشخصی دلالت دارد.

اصطلاحات کلیدی:

- **حدثنا (حدثنا):** به معنای «برای ما روایت کرد». اصطلاحی که غالباً بر شنیدن مستقیم حدیث از زبان شیخ دلالت دارد.
- **أخبرنا (أخبرنا):** به معنای «به ما خبر داد». این اصطلاح عام‌تر است و می‌تواند شامل قرائت حدیث توسط شاگرد نزد شیخ و تأیید شیخ نیز بشود.
- **حیلولة (ح):** علامتی اختصاری (ح) که بین دو سند برای یک متن قرار می‌گیرد تا نشان دهد که سند تغییر می‌کند (تحویل سند). این کار برای پرهیز از تکرار متن حدیث انجام می‌شود.
- **اطلاعات تکمیلی:** دقت در این اصطلاحات و تفاوت‌های ظریف بین آنها، برای محدثان در ارزیابی کیفیت اتصال سند و نحوه انتقال حدیث اهمیت زیادی داشته است. هرچند در دوره‌های متأخر، تفاوت کاربردی میان «حدثنا» و «أخبرنا» کمرنگ‌تر شده است.

منابع پاسخ:

- مدیر شانه‌چی، کاظم. علم الحدیث. (بر اساس ارجاع منبع)
- سیوطی، جلال الدین. تدریب الراوی فی شرح تقریب النوای.

۷. گزینه ۱)

عنوان: تعریف حدیث «متروک»

این سؤال به تعریف یکی از اقسام حدیث ضعیف به نام «متروک» اختصاص دارد. شناخت انواع حدیث ضعیف و علل ضعف آنها، از مباحث محوری در علم درایه است. این موضوع در سرفصل «درایة الحدیث (۱) (مصطلح الحدیث)» و بخش «اقسام خبر واحد از جهت اعتبار» قرار می‌گیرد.

حدیث «متروک»، حدیثی است که در سلسله سند آن، راوی‌ای وجود داشته باشد که «متهم به کذب» است؛ یعنی هرچند دروغ‌گویی او مشخصاً در نقل حدیث پیامبر (ص) ثابت نشده، اما در زندگی عادی به دروغ‌گویی شهرت دارد. علاوه بر اتهام راوی به کذب، شرط دیگر برای متروک بودن حدیث این است که آن روایت از طریق دیگری نقل نشده باشد و متن آن نیز مخالف قواعد کلی و مسلم دینی باشد. این درجه از ضعف، یک پله پایین‌تر از حدیث «موضوع» (جعلی) است که در سند آن راوی کذاب (دروغ‌گوی اثبات‌شده) وجود دارد. گزینه‌های دیگر به انواع دیگری از ضعف اشاره دارند: «کثرت خطای راوی» و «کم حافظگی راوی» به ضعف ناشی از عدم ضبط و دقت راوی مربوط است و «مجهول بودن راوی» به ناشناخته بودن هویت یا حال راوی بازمی‌گردد.

اصطلاحات کلیدی:

- **متروک (المتروک):** در لغت به معنای «ترک شده» و در اصطلاح، حدیثی که راوی آن متهم به کذب باشد.
- **موضوع (الموضوع):** در لغت به معنای «ساخته شده» و در اصطلاح، حدیثی جعلی که در سند آن راوی دروغ‌گو وجود دارد. این بدترین نوع حدیث ضعیف است.
- **اتهام به کذب:** شهرت راوی به دروغ‌گویی در امور عادی زندگی، نه لزوماً در نقل حدیث.

منابع پاسخ:

- مدیر شانه‌چی، کاظم. علم الحدیث. (بر اساس ارجاع منبع)
- مامقانی، عبدالله. مقباس الهدایة فی علم الدراية.

۸. گزینه ۱)

عنوان: تعریف حدیث «معلق»

این سؤال اصطلاح «تعلیق» را که به نوعی خاص از انقطاع در سند حدیث اشاره دارد، مورد پرسش قرار می‌دهد. این بحث نیز جزء مباحث مربوط به اقسام حدیث ضعیف در سرفصل «دراية الحدیث (۱) (مصطلح الحدیث)» است. «تعلیق» در لغت به معنای آویزان کردن و در اصطلاح علم حدیث، به حذف و اسقاط یک یا چند راوی از ابتدای سند حدیث گفته می‌شود. حدیثی که به این شکل نقل شده باشد، «حدیث معلق» نام دارد. این کار ممکن است توسط مؤلف کتاب حدیثی (مانند بخاری در صحیح خود) برای اختصار یا بیان تعدد طرق حدیث انجام شود. اگرچه سند ظاهراً منقطع و ضعیف است، اما «معلقیات بخاری» نزد اهل سنت از اعتبار خاصی برخوردارند، زیرا معتقدند او این احادیث را در جای دیگری با سند متصل آورده یا به صحت آن‌ها یقین داشته است. گزینه‌های دیگر مانند «متروک» و «مطروح» به ضعف شدید ناشی از وضعیت راوی یا متن اشاره دارند و «دفع» اصطلاح رایجی در این زمینه نیست.

اصطلاحات کلیدی:

- **تعلیق (التعلیق):** حذف یک یا چند راوی، یا حتی تمام سند از ابتدای آن.
- **حدیث معلق (الحدیث المعلق):** حدیثی که در ابتدای سند آن، راوی یا راویانی حذف شده باشند.
- **سَقَط:** افتادگی راوی از سند که اگر از ابتدای سند باشد «تعلیق»، از وسط سند باشد «انقطاع» و اگر دو یا چند نفر پشت سر هم بیفتند «اعضال» نام دارد.

اطلاعات تکمیلی: شیخ طوسی نیز در کتاب «تهذیب الاحکام»، در مواردی که روایتی را از کتب مشهور روایی نقل می‌کند، ابتدای سند خود تا صاحب آن کتاب را حذف کرده و به نوعی از تعلیق استفاده نموده است. این عمل به دلیل اعتماد بر شهرت و اعتبار آن کتاب‌ها بوده است.

منابع پاسخ:

- مدیر شانه‌چی، کاظم. علم الحدیث و دراية الحدیث. (بر اساس ارجاع منبع)
- شهید ثانی، زین الدین بن علی. الرعاية فی علم الدراية.

۹. گزینه ۲)

عنوان: تعریف حدیث «موقوف»

این سؤال به یکی از تقسیمات اصلی حدیث بر اساس منتهی‌الیه سند (یعنی شخصی که کلام به او ختم می‌شود) می‌پردازد. این تقسیم‌بندی در سرفصل «دراية الحدیث (۱) (مصطلح الحدیث)» و بخش «اقسام حدیث» آموزش داده می‌شود.

حدیث «موقوف»، حدیثی است که سند آن به یکی از مصاحبان معصوم (یعنی صحابی پیامبر (ص) نزد اهل سنت، یا اصحاب ائمه (ع) نزد شیعه) ختم شود و کلام یا فعل، به خود آن صحابی نسبت داده شود، نه به معصوم. به عبارت دیگر، متن حدیث، گفتار، کردار یا تقریر یک صحابی است. به این نوع حدیث «اثر» نیز گفته می‌شود. گزینه‌های دیگر تعاریف متفاوتی دارند: «حدیث مقطوع» حدیثی است که به یک تابعی (شاگرد صحابه) ختم شود. «حدیث معلق» حدیثی است که از ابتدای سند آن راوی حذف شده باشد. «حدیث مسند» حدیثی است که با سند متصل به معصوم (پیامبر (ص) یا امام (ع)) برسد.

اصطلاحات کلیدی و تقسیم‌بندی حدیث بر اساس قائل:

- **مرفوع:** حدیثی که به پیامبر اکرم (ص) نسبت داده شود.
- **موقوف:** حدیثی که به صحابی پیامبر (ص) ختم شود (در اصطلاح عامه). در اصطلاح شیعه، کلامی که از یکی از اصحاب ائمه نقل شود و به امام نسبت داده نشود.
- **مقطوع:** حدیثی که به تابعی (شاگرد صحابی) ختم شود.

اطلاعات تکمیلی: حجیت حدیث موقوف محل بحث است. اهل سنت در شرایطی خاص (مانند مواردی که محتوای آن قابل اجتهاد نباشد) آن را در حکم مرفوع دانسته و حجت می‌دانند. در فقه شیعه، قول صحابی به خودی خود حجت نیست، مگر آنکه قرآینی دال بر دریافت آن از معصوم (ع) وجود داشته باشد.

منابع پاسخ:

- مدیر شانه‌چی، کاظم. درایة الحدیث. (بر اساس ارجاع منبع)
- ابن حجر عسقلانی، نزهة النظر فی توضیح نخبة الفکر. (برای تفصیل تقسیم‌بندی)

۱۰. گزینه ۳

عنوان: تاریخ‌گذاری تألیف کتب اربعه

این سؤال به زمان تألیف یکی از کتب اربعه و تطبیق آن با دوره‌های تاریخی مهم عصر حضور و غیبت ائمه (ع) می‌پردازد. این میحث به طور مستقیم به سرفصل «تاریخ حدیث» و بخش‌های «نقش ائمه (ع) در حفظ و نشر حدیث» و «پیدایش جوامع اولیه حدیثی شیعه» مرتبط است.

در میان کتب اربعه، کتاب «الکافی» تألیف ثقه‌الاسلام کلینی، قدیمی‌ترین و اولین کتاب است. شیخ کلینی در سال ۳۲۹ هجری قمری، همزمان با آغاز غیبت کبری، وفات یافت. دوران حیات علمی و تألیف کتاب کافی توسط او، عمدتاً در دوره غیبت صغری (۲۶۰-۳۲۹ ق) سپری شد. او این فرصت را داشت که از طریق نواب اربعه (سفرای امام زمان (عج)) با مشکلات و سؤالات شیعیان در ارتباط باشد و این امر به غنای کتاب او افزود. سایر کتب اربعه پس از این دوره تألیف شده‌اند: «من لایحضره الفقیه» اثر شیخ صدوق (م. ۳۸۱ ق) و دو کتاب «تهذیب الاحکام» و «الاستبصار» اثر شیخ طوسی (م. ۴۶۰ ق) همگی در دوران غیبت کبری نوشته شده‌اند. بنابراین، کتاب کافی تنها کتاب از کتب اربعه است که در عصر غیبت صغری تألیف گردیده است.

شخصیت‌ها و آثار:

- **محمد بن یعقوب کلینی (م. ۳۲۹ ق):** مشهور به ثقه‌الاسلام کلینی، از بزرگ‌ترین محدثان شیعه که در دوره غیبت صغری می‌زیست. کتاب «الکافی» او که طی بیست سال گردآوری شده، شامل سه بخش اصول (اعتقادات)، فروع (فقه) و روضه (موضوعات) پراکنده است و از جامع‌ترین کتب حدیثی شیعه به شمار می‌رود.

اصطلاحات کلیدی:

- **غیبت صغری:** دوره‌ای ۶۹ ساله (از ۲۶۰ تا ۳۲۹ ق) که در آن امام دوازدهم (عج) از طریق چهار نایب خاص با شیعیان در ارتباط بودند.
- **غیبت کبری:** دوره‌ای که پس از وفات نایب چهارم در سال ۳۲۹ ق آغاز شد و تا زمان ظهور امام (عج) ادامه دارد.

منابع پاسخ:

- معارف، مجید. تاریخ عمومی حدیث. تهران: کویر.
- مدیر شانه‌چی، کاظم. تاریخ حدیث. تهران: سمت.

۱. مبانی و تاریخ حدیث

این بخش به خاستگاه، سیر تحول تاریخی، جریان‌شناسی و شناخت منابع اصلی حدیث (جوامع روایی، نهج‌البلاغه و...) می‌پردازد.

- سوال ۱ (آزمون ۱۳۷۲): معرفی کتاب «وافی» به عنوان جامع کتب اربعه^۱
- سوال ۲ (آزمون ۱۳۷۲): شروط اختصاصی بخاری در نقل حدیث (شرط لقاء)^۲
- سوال ۱۰ (آزمون ۱۳۷۲): تاریخ تألیف کتاب «الکافی» در عصر غیبت صغری^۳
- سوال ۱۱ (آزمون ۱۳۷۲): شناخت جوامع اولیه حدیثی اهل سنت^۴
- سوال ۱۴ (آزمون ۱۳۷۲): ترتیب تاریخی وفات مؤلفان صحاح سته^۵
- سوال ۱۵ (آزمون ۱۳۷۲): معرفی اولین اثر مکتوب در تاریخ حدیث از دیدگاه شیعه (کتاب علی (ع))^۶
- سوال ۱۶ (آزمون ۱۳۷۲): تفاوت ساختاری و محتوایی «تهذیب الاحکام» و «الستبصار»^۷
- سوال ۱۷ (آزمون ۱۳۷۲): شناخت اصطلاح «الشیخ» و مراد از آن (شیخ طوسی)^۸
- سوال ۱۹ (آزمون ۱۳۷۲): آغاز تدوین رسمی حدیث نزد اهل سنت (عصر عمر بن عبدالعزیز)^{۹،۹۹}
- سوال ۲۰ (آزمون ۱۳۷۲): تعریف اصطلاح «اصل» در حدیث شیعه^{۱۰،۱۰۱}
- سوال ۲۱ (آزمون ۱۳۷۳): تاریخ آغاز تدوین حدیث اهل سنت (اواسط قرن دوم)^{۱۱}
- سوال ۳۱ (آزمون ۱۳۷۳): معرفی شرح ابن حجر بر صحیح بخاری («فتح الباری»)^{۱۲}
- سوال ۳۲ (آزمون ۱۳۷۳): گرایش‌های شیعی در میان مؤلفان صحاح سته (نسائی)^{۱۳}
- سوال ۳۳ (آزمون ۱۳۷۳): بزرگترین جامع حدیثی متقدم اهل سنت (مسند احمد بن حنبل)^{۱۴}
- سوال ۳۴ (آزمون ۱۳۷۳): معرفی شرح «مرآة العقول» بر کتاب «الکافی»^{۱۵}
- سوال ۳۶ (آزمون ۱۳۷۳): القاب اختصاصی محدثان (ثقة الاسلام کلینی)^{۱۶}
- سوال ۳۷ (آزمون ۱۳۷۳): لقب «رئیس المحدثین» (شیخ صدوق)^{۱۷}
- سوال ۳۸ (آزمون ۱۳۷۳): تمایز میان مؤلف مجموعه حدیثی و شارح حدیث^{۱۸}
- سوال ۳۹ (آزمون ۱۳۷۳): تاریخ شهادت امام رضا (ع)^{۱۹}
- سوال ۴۵ (آزمون ۱۳۷۳): تعریف «اصل» در حدیث شیعه^{۲۰}
- سوال ۴۸ (آزمون ۱۳۷۴): پیشگامان تفکیک احادیث تفسیری (اسحاق بن راهویه)^{۲۱}
- سوال ۵۲ (آزمون ۱۳۷۴): تعریف «مسند» به عنوان نوعی کتاب حدیثی^{۲۲}
- سوال ۵۵ (آزمون ۱۳۷۴): ویژگی‌های کتاب «تهذیب الاحکام»^{۲۳}
- سوال ۵۶ (آزمون ۱۳۷۴): تعریف اصطلاح «مستدرک»^{۲۴}
- سوال ۵۷ (آزمون ۱۳۷۴): مؤلف کتاب «اختیار معرفة الرجال» (شیخ طوسی)^{۲۵}
- سوال ۵۸ (آزمون ۱۳۷۴): دوره زمانی تألیف اصول اربعمأة (عصر امام صادق و کاظم (ع))^{۲۶}
- سوال ۶۰ (آزمون ۱۳۷۴): ویژگی حسن ترتیب در کتب صحاح سته (سنن ابن ماجه)^{۲۷}
- سوال ۶۲ (آزمون ۱۳۷۴): لقب «شیخ الطائفة» (شیخ طوسی)^{۲۸}
- سوال ۶۴ (آزمون ۱۳۷۴): جامعیت موضوعی «بحار الانوار» در مقایسه با سایر کتب^{۲۹}
- سوال ۶۵ (آزمون ۱۳۷۴): مجری فرمان تدوین حدیث (ابوبکر بن حزم)^{۳۰}
- سوال ۶۶ (آزمون ۱۳۷۴): مؤلف کتاب «قرب السناد» (عبدالله بن جعفر حمیری)^{۳۱}
- سوال ۶۷ (آزمون ۱۳۷۴): معرفی کتاب «لوامع صاحبقرانی» (شرح فارسی مجلسی اول بر من لایحضره الفقیه)^{۳۲}
- سوال ۶۹ (آزمون ۱۳۷۴): تعریف «مستخرج» نویسی^{۳۳}
- سوال ۷۱ (آزمون ۱۳۷۵): شناخت وضاعین (جاعلان) حدیث^{۳۴}

- سوال ۷۳ (آزمون ۱۳۷۵): مؤلف کتاب «المقنعه» (شیخ مفید) ^{۳۵}
- سوال ۷۸ (آزمون ۱۳۷۵): شناسایی حدیث مجعول در کتاب «الربیعین» شیخ بهایی ^{۳۶}
- سوال ۸۲ (آزمون ۱۳۷۵): مؤلف کتاب «تحف العقول» (ابن شعبه حرّانی) ^{۳۷}
- سوال ۸۳ (آزمون ۱۳۷۵): مؤلف کتاب «قواعد التحدیث» (جمال الدین قاسمی) ^{۳۸}
- سوال ۸۶ (آزمون ۱۳۷۵): تعریف کتاب‌های «اطراف» ^{۳۹}
- سوال ۸۹ (آزمون ۱۳۷۵): مؤلف شرح «منهاج البراعه» بر نهج البلاغه (قطب‌الدین راوندی) ^{۴۰}
- سوال ۹۰ (آزمون ۱۳۷۵): شناخت نواب اربعه امام مهدی (عج) ^{۴۱}
- سوال ۹۳ (آزمون ۱۳۷۵): معرفی کتاب «وافی» به عنوان جامع کتب اربعه ^{۴۲}
- سوال ۱۰۰ (آزمون ۱۳۷۶): شیوه تألیف و ساختار کتاب «الموطأ» مالک بن انس ^{۴۳}
- سوال ۱۰۱ (آزمون ۱۳۷۶): تعریف «اصل» در اصطلاح محدثان متقدم شیعه ^{۴۴}
- سوال ۱۰۲ (آزمون ۱۳۷۶): دوره زمانی نگارش «اصول اربعمأة» ^{۴۵}
- سوال ۱۰۳ (آزمون ۱۳۷۶): دیدگاه‌ها درباره انتساب بخش «الروضة» به کتاب کافی ^{۴۶}
- سوال ۱۰۴ (آزمون ۱۳۷۶): معرفی شروح «الصادی» و «الشافی» بر کتاب الکافی ^{۴۷}
- سوال ۱۱۶ (آزمون ۱۳۷۷): مؤلف کتاب «غنیة القاصدین» (شهید ثانی) ^{۴۸}
- سوال ۱۲۸ (آزمون ۱۳۷۷): شرط «لقاء» نزد بخاری ^{۴۹}
- سوال ۱۲۹ (آزمون ۱۳۷۷): موضوع کتاب «اللئالی المصنوعه» (احادیث جعلی) ^{۵۰}
- سوال ۱۳۰ (آزمون ۱۳۷۷): جوامع حدیثی متأخر شیعه (وافی، وسائل، بحار) ^{۵۱}
- سوال ۱۳۲ (آزمون ۱۳۷۷): انگیزه کرامیه از جعل حدیث (ترغیب و ترهیب) ^{۵۲}
- سوال ۱۳۳ (آزمون ۱۳۷۷): دلالت داستان ابوشاه بر جواز کتابت حدیث ^{۵۳}
- سوال ۱۳۴ (آزمون ۱۳۷۷): صاحب «صحیفه صادق» (عبدالله بن عمرو) ^{۵۴}
- سوال ۱۳۵ (آزمون ۱۳۷۷): منبع کتاب «کنز العمال» (جامع صغیر/جمع الجوامع سیوطی) ^{۵۵}
- سوال ۱۳۷ (آزمون ۱۳۷۷): دیدگاه شیخ مفید درباره دوره زمانی تألیف اصول اربعمأة ^{۵۶}
- سوال ۱۳۸ (آزمون ۱۳۷۷): نام شرح نووی بر صحیح مسلم («المنهاج») ^{۵۷}
- سوال ۱۳۹ (آزمون ۱۳۷۷): دیدگاه علامه مجلسی درباره جایگاه کتاب «الکافی» ^{۵۸}
- سوال ۱۴۰ (آزمون ۱۳۷۷): آخرین صحابی پیامبر (عامر بن وائله) ^{۵۹}
- سوال ۱۴۱ (آزمون ۱۳۷۸): اهمیت کتابت و نشر حدیث در کلام امام صادق (ع) ^{۶۰}
- سوال ۱۴۴ (آزمون ۱۳۷۸): معرفی کتب مرجع در زمینه احادیث جعلی («الموضوعات» ابن جوزی و «الباطیل» جوزقانی) ^{۶۱}
- سوال ۱۵۶ (آزمون ۱۳۷۸): مؤثرترین عامل در گسترش جعل حدیث ^{۶۲}
- سوال ۱۵۷ (آزمون ۱۳۷۸): معرفی کتاب «الوافی» و مؤلف آن (فیض کاشانی) ^{۶۳}
- سوال ۱۵۸ (آزمون ۱۳۷۸): معرفی شرح «مرآة العقول» بر کتاب «الکافی» ^{۶۴}
- سوال ۱۵۹ (آزمون ۱۳۷۸): جایگاه و تعداد احادیث کتاب «الکافی» ^{۶۵}
- سوال ۱۶۰ (آزمون ۱۳۷۸): اولین کتاب مدون حدیثی در اسلام (کتاب علی (ع)) ^{۶۶}
- سوال ۱۶۱ (آزمون ۱۳۷۸): معرفی کتاب «مستدرک الصحیحین» حاکم نیشابوری ^{۶۷}
- سوال ۱۶۲ (آزمون ۱۳۷۸): مؤلف کتاب «خصائص امیرالمؤمنین (ع)» (نسائی) ^{۶۸}
- سوال ۱۶۳ (آزمون ۱۳۷۸): روش تألیف مالک بن انس در کتاب «الموطأ» ^{۶۹}
- سوال ۱۶۴ (آزمون ۱۳۷۸): آغاز جمع‌آوری رسمی حدیث (قرن دوم) ^{۷۰}
- سوال ۱۶۵ (آزمون ۱۳۷۸): روش‌های نقل سند در کتب اربعه توسط مشایخ ثلاثه ^{۷۱}
- سوال ۱۷۳ (آزمون ۱۳۷۹): مؤلف کتاب «هدایة الامة» (صاحب وسائل الشیعه) ^{۷۲}
- سوال ۱۷۵ (آزمون ۱۳۷۹): جوامع اولیه حدیث اهل سنت ^{۷۳}
- سوال ۱۷۶ (آزمون ۱۳۷۹): تألیف کتاب «خصائص» توسط نسائی ^{۷۴}

واژه‌نامه جامع اصطلاحات علوم حدیث

الف

اصل (جمع: اصول)

Foundation / Original Source :

- توضیح: به کتاب یا جزوه‌ای گفته می‌شود که شامل احادیثی است که مؤلف آن، مستقیماً و بدون واسطه (یا حداکثر با یک واسطه) از زبان امام معصوم (ع) شنیده و آن‌ها را ثبت کرده است. این اصول، منابع اولیه و دست اول برای جوامع حدیثی بزرگ‌تر مانند کتب اربعه بوده‌اند. مجموعه این نگاشته‌ها به اصول اربعه (الاصول الأربعة) شهرت دارد.

اصحاب اجماع

The Companions of the Consensus :

- توضیح: عنوانی برای ۱۸ تن از یاران برجسته امام باقر (ع)، امام صادق (ع) و امام کاظم و رضا (ع) که علمای رجال شیعه بر وثاقت و صحت روایات منقول از آنان اجماع و اتفاق نظر دارند. این نظریه برای اولین بار در رجال کشتی مطرح شد. طبق این مبنا، اگر سندی به یکی از این افراد برسد، اعتبار آن پذیرفته می‌شود.

امالی (جمع: املاء)

Dictations :

- توضیح: به کتاب‌هایی گفته می‌شود که محتوای آنها حاصل جلسات درسی است که در آن، استاد (شیخ) احادیث را املاء (دیکته) کرده و شاگردان نوشته‌اند. این کتاب‌ها به نام مجالس نیز شناخته می‌شوند، زیرا در جلسات متعدد بیان شده‌اند. امالی شیخ صدوق، شیخ مفید و شیخ طوسی از نمونه‌های مشهور آن است.

اطراف

Limbs / Extremities (referring to the beginning of a hadith) :

- توضیح: به کتاب‌های حدیثی گفته می‌شود که در آن‌ها، مؤلف بخش ابتدایی متن یک حدیث (که به آن طَرَف می‌گویند) را ذکر کرده و سپس تمام اسناد و طرق مختلف آن حدیث را از منابع گوناگون فهرستوار ارائه می‌دهد. این روش برای تحقیقات سندی و یافتن تمام طرق یک روایت بسیار کارآمد است.

ب

بخاری (محمد بن اسماعیل)

Bukhari :

- توضیح: از بزرگترین محدثان اهل سنت و مؤلف کتاب «الجامع الصحیح» مشهور به صحیح بخاری. او برای پذیرش حدیث «معنعن»، علاوه بر «معاصرت» (هم‌عصر بودن راوی و شیخ)، شرط «لقاء» (اثبات ملاقات آن دو) را نیز لازم می‌دانست که این شرط از مسلم سخت‌گیرانه‌تر است.

ت

تاریخ حدیث

History of Hadith :

- توضیح: دانشی که به بررسی سیر نقل، کتابت، تدوین و پیدایش علوم حدیث از عصر پیامبر (ص) تا دوران معاصر می‌پردازد. مباحثی چون منع کتابت حدیث، جعل حدیث، پیدایش جوامع حدیثی و مکاتب رجالی در این حوزه قرار دارند.

تواتر (خبر متواتر)

Recurrent / Mass-Transmitted Report :

- **توضیح:** خبری است که توسط تعداد زیادی از راویان در هر طبقه (نسل) نقل شده باشد، به گونه‌ای که هماهنگی و تسانی آنها بر دروغ، عقلاً محال باشد و این نقل، موجب علم و یقین برای شنونده گردد.
- **تواتر لفظی:** عین الفاظ حدیث توسط همه راویان نقل شود (بسیار نادر).
- **تواتر معنوی:** مفهوم و قدر مشترکی از روایات مختلف با الفاظ متفاوت به دست آید (بسیار رایج).
- **تواتر اجمالی:** از مجموع چند خبر، علم اجمالی به صدور قطعی یکی از آنها حاصل شود، هر چند مشخص نباشد کدام یک.

تحمل حدیث

Bearing / Receiving Hadith :

- **توضیح:** به فرآیند فراگرفتن، دریافت کردن و آموختن حدیث توسط شاگرد از استاد (شیخ) گفته می‌شود. برای این کار، هشت طریق اصلی وجود دارد (سماع، قرائت، اجازه و...). شرط اصلی صحت تحمل حدیث، برخورداری از **عقل** و قوه تمییز است.

تخریج

Extraction / Source Attribution :

- **توضیح:** در معنای اصلی، به عمل محدثی گفته می‌شود که حدیثی را با سند کامل خود در کتابش ثبت می‌کند. به چنین فردی **مُخَرِّج** می‌گویند. در معنای رایج امروزی، به فرآیند یافتن سند و منبع اصلی یک حدیث که در کتب دیگر بدون سند ذکر شده، اطلاق می‌شود.

تدلیس

Concealment (in narration) :

- **توضیح:** عملی که در آن، راوی با پنهان کردن عیبی در سند، آن را بهتر از آنچه هست، نشان می‌دهد. حدیثی که چنین ویژگی داشته باشد، **مدلس** نامیده می‌شود.
- **تدلیس اسناد (یا اسقاط):** راوی، استادی را که از او حدیث را شنیده (بلکه با واسطه شنیده)، حذف کرده و طوری نقل می‌کند که گویی مستقیماً از او شنیده است.
- **تدلیس تسویه:** بدترین نوع تدلیس که در آن، راوی یک فرد ضعیف را از میان دو راوی ثقه در وسط سند حذف می‌کند تا کل سند، صحیح به نظر برسد.
- **تدلیس شیوخ:** راوی، استاد خود را با نام یا کنیه غیرمشهور یاد می‌کند تا شناخته نشود.

تصحیف

Scribal Error (misplacing dots) :

- **توضیح:** خطایی در کتابت حدیث که در آن، کلمه‌ای در سند یا متن به دلیل تشابه در رسم الخط و جابجایی یا تغییر در نقطه‌های حروف، به کلمه‌ای دیگر تبدیل می‌شود و معنا را تغییر می‌دهد. مانند تبدیل «احتَجَرَ» (حجره ساخت) به «احتَجَمَ» (حجامت کرد).

تقطیع حدیث

Segmenting a Hadith :

- **توضیح:** به عمل جدا کردن و نقل بخشی از یک حدیث طولانی که به موضوع مورد نظر مربوط است، اطلاق می‌شود. این کار به شرطی جایز است که حدیث شامل موضوعات مستقل باشد و توسط فردی خبره انجام شود تا به معنای کلی حدیث لطمه وارد نشود.

تقیه

Dissimulation / Precautionary Concealment :

- **توضیح:** یکی از عوامل اصلی پیدایش اخبار متعارض. در این حالت، امام معصوم (ع) برای حفظ جان خود یا شیعیان، حکمی را بر خلاف حکم واقعی و مطابق با نظر حاکمان یا مذهب غالب (اهل سنت) بیان می‌کرده‌اند. شناخت این روایات برای حل تعارض ضروری است.

پیوست: معرفی اجمالی محدثان و منابع کلیدی

این بخش با هدف ارائه یک شناخت‌نامه مختصر و مفید از برجسته‌ترین محدثان، رجالیون، و آثار کلیدی آنان که دیدگاه‌هایشان به کرات در سؤالات آزمون دکتری و کارشناسی ارشد علوم حدیث مورد استناد قرار گرفته، تدوین شده است. آشنایی با زندگی، جایگاه علمی و به‌ویژه، روش‌شناسی این اندیشمندان، به درک عمیق‌تر مبانی سؤالات و تحلیل دقیق‌تر پاسخ‌ها یاری می‌رساند.

۱. محمد بن یعقوب کلینی (متوفی ۳۲۹ ق)

شیخ ابوجعفر کلینی، مشهور به «ثقة الاسلام»، از بزرگ‌ترین و مورد اعتمادترین محدثان شیعه در دوران غیبت صغری است. او به دلیل دقت نظر، وسعت دانش و وثاقت بالا، جایگاهی بی‌بدیل در تاریخ حدیث شیعه دارد.

- اثر کلیدی: *الکافی*. این کتاب، نخستین، مهم‌ترین و جامع‌ترین کتاب از کتب اربعه (چهار کتاب اصلی حدیثی شیعه) است. *الکافی* به سه بخش اصلی اصول (مباحث اعتقادی)، فروع (احادیث فقهی) و روضه (احادیث متفرقه) تقسیم می‌شود. روش کلینی در این کتاب، ذکر کامل سند و طبقه‌بندی دقیق روایات بر اساس موضوع است.

۲. محمد بن علی بن بابویه (شیخ صدوق) (متوفی ۳۸۱ ق)

ابوجعفر محمد بن علی، مشهور به شیخ صدوق و ملقب به «رئیس المحدثین»، از برجسته‌ترین چهره‌های مکتب حدیثی قم و از بزرگ‌ترین علمای شیعه است. او با تألیفات متعدد خود، نقشی اساسی در حفظ و انتقال میراث روایی اهل بیت (ع) ایفا کرد.

- اثر کلیدی: *من لایحضره الفقیه*. این کتاب، دومین کتاب از کتب اربعه است و با هدف ارائه احادیث فقهی معتبر و قابل استناد برای عموم مردم تدوین شده است. از ویژگی‌های بارز این کتاب، حذف اسناد طولانی (روش *تعلیق سند*) و ارائه طریق به روایات در بخشی جداگانه به نام «مشیخه» در انتهای کتاب است.

۳. محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی) (متوفی ۴۶۰ ق)

ابوجعفر محمد بن حسن، ملقب به «شیخ الطائفه»، بنیان‌گذار حوزه علمیه نجف و از تأثیرگذارترین علمای تاریخ شیعه است که در تمامی علوم اسلامی از جمله حدیث، رجال، فقه، اصول و تفسیر سرآمد بود.

- آثار کلیدی حدیثی و رجالی:
 - *تهذیب الاحکام و الاستبصار*: این دو کتاب، به ترتیب سومین و چهارمین کتاب از کتب اربعه هستند. تهذیب شرحی روایی بر کتاب «المقنعه» شیخ مفید است و *الاستبصار* به طور تخصصی به جمع‌آوری و حل روایات متعارض فقهی می‌پردازد.
 - *اختیار معرفة الرجال (رجال الکشی)* و *الفهرست*: دو کتاب از چهار کتاب اصلی رجالی شیعه (کتب اربعه رجالی) که منابع بنیادین برای شناخت راویان به شمار می‌روند.

۴. احمد بن علی نجاشی (متوفی ۴۵۰ ق)

ابوالعباس احمد بن علی نجاشی، بزرگ‌ترین و دقیق‌ترین رجالی شیعه در دوران متقدمین است. کتاب او به دلیل دقت نظر فوق‌العاده، معتبرترین منبع در علم رجال شیعه شناخته می‌شود.

- اثر کلیدی: *رجال النجاشی (فهرست اسماء مصنفی الشیعه)*. این کتاب که یکی از کتب اربعه رجالی است، با هدف معرفی مؤلفان و صاحبان آثار (اصول و کتب) شیعه تدوین شده و توثیقات و تضعیفات آن از بالاترین درجه اعتبار نزد علمای رجال برخوردار است.

۵. سید ابوالقاسم خویی (آیت الله خویی) (۱۲۷۸ - ۱۳۷۱ ش)

آیت الله العظمی سید ابوالقاسم خویی، از بزرگ‌ترین مراجع تقلید، فقه‌ها، و رجالیون شیعه در قرن چهاردهم هجری است. دیدگاه‌های نوآورانه و روش‌مند ایشان، تحولی عظیم در علم رجال معاصر ایجاد کرد.

- اثر کلیدی: *معجم رجال الحديث*. این کتاب، یک دایره‌المعارف ۲۴ جلدی و جامع‌ترین اثر رجالی شیعه است که در آن، احوال بیش از ۱۵ هزار راوی با روشی منحصربه‌فرد و دقیق تحلیل شده است. مبنای رجالی ایشان، به‌ویژه در بحث *توثیقات عام*، همواره محور سؤالات آزمون‌های تخصصی است.

۶. عبدالله مامقانی (۱۲۵۹ - ۱۳۱۱ ش)

شیخ عبدالله مامقانی، از فقها و رجالین بزرگ شیعه در اواخر قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم هجری است. اثر او در علم درایه، یکی از جامع‌ترین و مفصل‌ترین کتب در این زمینه است.

- اثر کلیدی: *مقباس الهدایة فی علم الدرایة*. این کتاب یک دوره کامل و تفصیلی از مباحث *درایة الحدیث* (مصطلح الحدیث) است که در آن، اصطلاحات، اقسام حدیث، و قواعد نقد سند و متن به تفصیل شرح داده شده و از منابع اصلی در این علم به شمار می‌رود.

۷. کاظم مدیر شانه‌چی (۱۳۰۶ - ۱۳۸۱ ش)

استاد کاظم مدیر شانه‌چی، از برجسته‌ترین حدیث‌پژوهان و استادان دانشگاهی معاصر در ایران بود که آثار او به عنوان کتاب‌های درسی و مرجع در حوزه علوم حدیث شناخته می‌شود.

- آثار کلیدی: *علم الحدیث* و *درایة الحدیث*. این دو کتاب به دلیل زبان روان، ساختار منسجم و ارائه جامع مباحث، از منابع اصلی آکادمیک برای آشنایی با تاریخ، درایه و رجال حدیث در مراکز علمی و دانشگاهی به شمار می‌روند و مبنای بسیاری از سؤالات آزمون‌ها بوده‌اند.

دانش

فهرست تحلیلی-موضوعی دقیق (Index)

الف

ابن اثیر جزری (۳۰۸)

- روش گردآوری حدیث در جامع الاصول (۱۳۸۳، س ۳۰۸)

ابن حجر عسقلانی (۲۶۴)

- ملاک جعلی بودن حدیث (رکاکت معنوی) (۱۳۸۲، س ۲۶۴)
- شرح بر صحیح بخاری (فتح الباری) (۱۳۷۳، س ۳۱)

ابن حزم (۶۵)

- مجری فرمان تدوین حدیث (۱۳۷۴، س ۶۵)

ابن غضائری (۱۸۰)

- اولین مؤلف در معرفی اصحاب اصول شیعه (۱۳۷۹، س ۱۸۰)
- تفکیک اصحاب اصول و مصنفین (۱۳۸۱، س ۲۲۷)

ابن ماجه (۶۰)

- ویژگی حسن ترتیب (۱۳۷۴، س ۶۰)؛ (۱۳۸۲، س ۲۶۲)

ابن جوزی (۱۴۴)

- کتاب الموضوعات (مرجع احادیث جعلی) (۱۳۷۸، س ۱۴۴)

ابوبکر بن حزم (۶۵)

- مجری فرمان تدوین حدیث (۱۳۷۴، س ۶۵)

ابوحنیفه (۲۸۸)

- دیدگاه درباره حجیت قول تابعین (حدیث مقطوع) (۱۳۸۳، س ۲۸۸)

ابوداود (۲۱۰)

- ویژگی‌های سنن ابی داود (۱۳۸۰، س ۲۱۰)
- ستایش خطابی از کتاب سنن ابی داود (۱۳۸۱، س ۲۴۰)
- ادعای مؤلف در محتوای کتاب (۴۲۴)

ابوذر غفاری (۱۹۶)

- موضوع کتاب (وقایع پس از پیامبر) (۱۳۸۰، س ۱۹۶)

ابوغالب زراری (۴۲۹)

- نحوه دریافت کتاب الکافی از کلینی (قرائت و اجازه) (۱۳۸۸، س ۴۲۹)

ابوهریره (۲۰۲)

- منبع املاء صحیفه همام بن منبه (۱۳۸۰، س ۲۰۲)

ابوابراهیم (۳۵)

- کنیه امام کاظم (ع) (۱۳۷۳، س ۳۵)

ابواسحاق (۲۲۵)

- کنیه امام کاظم (ع) (۱۳۸۰، س ۲۲۵)

ابوالحسن ثانی (۱۷۴)

- کنیه امام رضا (ع) (۱۳۷۹، س ۱۷۴)

ابوالحسن ثالث (۶۱، ۷۶)

- کنیه امام هادی (ع) (۱۳۷۴، س ۶۱)؛ (۱۳۷۵، س ۷۶)

ابوالقاسم (۱۴۶)

- کنیه حضرت مهدی (عج) (۱۳۷۸، س ۱۴۶)

ابوجعفر (۲۲۶)

- کنیه مشترک امام باقر و امام جواد (ع) (۱۳۸۱، س ۲۲۶)

ابوشاه (۱۳۳)

- دلالت داستان بر جواز کتابت حدیث (۱۳۷۷، س ۱۳۳)

احمد بن حنبل (۲۰۵، ۳۶۱)

- مقاومت در محنت خلق قرآن (۱۳۸۰، س ۲۰۵)

- نقد قصه گویان (۱۳۸۵، س ۳۶۱)

- مسند احمد بن حنبل (بزرگترین جامع متقدم) (۱۳۷۳، س ۳۳)؛ (۱۳۸۵، س ۳۷۰)

اختیار معرفة الرجال (۵۷)

- مؤلف (شیخ طوسی) (۱۳۷۴، س ۵۷)

- ریشه اصطلاح اصحاب اجماع (۱۳۸۳، س ۳۰۳)

اخبار متعارض (ر.ک: تعارض اخبار)

اسدالغابة (۲۶۰)

- مؤلف و موضوع (ابن اثیر، صحابه) (۱۳۸۲، س ۲۶۰)

اسحاق بن راهویه (۴۸)

- پیشگام تفکیک احادیث تفسیری (۱۳۷۴، س ۴۸)

اسرائیلیات (۳۶۰)

- دوره گسترش (دوران بنی امیه) (۱۳۸۵، س ۳۶۰)

اطراف (۸۶)

- تعریف کتاب‌های حدیثی (۱۳۷۵، س ۸۶)؛ (۱۳۸۱، س ۲۵۰)

- اطراف الکتب الستة (مؤلف: محمد بن طاهر مقدسی) (۱۳۷۹، س ۱۹۲)

اعتبار (۱۲۷)

- معنای در علم الحدیث (تتبع طرق حدیث) (۱۳۷۷، س ۱۲۷)

اعلام (۱۱۰)

- طرق تحمل حدیث (۱۳۷۶، س ۱۱۰)؛ (۱۳۷۹، س ۱۶۸)

الاستبصار (۱۶)

- تفاوت با تهذیب الاحکام (۱۳۷۲، س ۱۶)؛ (۱۳۸۲، س ۲۶۱)

اصحاب اجماع (۷۲)

- تعریف (۱۳۷۵، س ۷۲)

- اعضا (۱۳۷۷، س ۱۳۱)

- ریشه پیدایش اصطلاح (رجال کثی) (۱۳۸۳، س ۳۰۳)

- طبقه دوم (عبدالله بن مسکان) (۱۳۸۲، س ۲۶۷)؛ (۱۳۸۴، س ۳۳۷)

- طبقه سوم (یونس بن عبدالرحمن) (۱۳۸۵، س ۳۶۷)

اصحاب اصول (۱۸۰)

- اولین مؤلف در معرفی اصحاب اصول شیعه (ابن غضائری) (۱۳۷۹، س ۱۸۰)

- تفکیک از مصنفین (۱۳۸۱، س ۲۲۷)

اصول اربعه حدیث (۱۲۶)

- تقسیم‌بندی حدیث شیعه (صحیح، حسن، موثق، ضعیف) (۱۳۷۷، س ۱۲۶)

اصول شانزده گانه (۳۴۰)

- جایگاه در مستطرفات سرائر (۱۳۸۴، س ۳۴۰)
- تشکیک در صحت انتساب (اصل ابوسعید عصفری) (۱۳۸۵، س ۳۷۳)

اصول الحدیث (۹۴)

- تعریف (درایة الحدیث) (۱۳۷۵، س ۹۴)؛ (۱۳۷۶، س ۹۶)

اصول پنج‌گانه رجال شیعه (۴۲۶)

- دوره متقدمان (۱۳۸۸، س ۴۲۶)

اصل (۲۰)

- تعریف در حدیث شیعه (جزوه اولیه) (۱۳۷۲، س ۲۰)؛ (۱۳۷۳، س ۴۵)؛ (۱۳۷۶، س ۱۰۱)

اصول اربعمأة (۵۸)

- دوره زمانی تألیف (۱۳۷۴، س ۵۸)؛ (۱۳۷۶، س ۱۰۲)

- دیدگاه شیخ مفید (۱۳۷۷، س ۱۳۷)

اللیجاز (۳۴۵)

- موضوع جوامع الکلم (۱۳۸۴، س ۳۴۵)

امالی (۲۴۹)

- نام دیگر (مجالس) (۱۳۸۱، س ۲۴۹)

امالء (۲۹۱)

- عدم طریق تحمل حدیث (۱۳۸۳، س ۲۹۱)

امام صادق (ع) (۱۴۱)

- کلام درباره کتابت و نشر حدیث (۱۳۷۸، س ۱۴۱)

- کوفه مرکزیت راویان (۱۳۸۸، س ۴۰۸)

امام کاظم (ع) (۳۵)

- کنیه ابوابراهیم (۱۳۷۳، س ۳۵)؛ ابواسحاق (۱۳۸۰، س ۲۲۵)

انما الاعمال بالنیات (۱۲۵)

- نوع حدیث (مشهور) (۱۳۷۷، س ۱۲۵)

اهل سنت (۱۱)

- شناخت جوامع اولیه حدیثی (۱۳۷۲، س ۱۱)؛ (۱۳۷۹، س ۱۷۵)؛ (۱۳۸۲، س ۲۶۶)

- آغاز تدوین رسمی حدیث (عصر عمر بن عبدالعزیز) (۱۳۷۲، س ۱۹)؛ (۱۳۷۳، س ۲۱)

- سنت (تعریف در اصطلاح) (۱۳۷۲، س ۱۲)

- ترتیب تاریخی کتب حدیثی (۱۳۸۴، س ۳۴۴)

- جوامع حدیثی متأخر (۱۳۸۱، س ۲۳۵)

آل اعین (۳۳۹)

- نقش در گسترش تشیع در کوفه (۱۳۸۴، س ۳۳۹)

ب

بدل (۳۹۶)

- اصطلاح علو سند (۱۳۸۶، س ۳۹۶)

- برقی، احمد بن محمد بن خالد (۳۳۳)

- افراد عدّه وی (۱۳۸۴، س ۳۳۳)

بخاری (۲)

- شروط اختصاصی در نقل حدیث (شرط لقاء) (۱۳۷۲، س ۲)؛ (۱۳۷۷، س ۱۲۸)

- تفاوت با مسلم در شروط صحت (۱۳۸۵، س ۳۷۱)

- شروط مشترک با مسلم (۱۳۸۱، س ۲۳۹)
- مصداق الجعفی در کلام سیوطی (۴۱۳)
- قدر مسلم ملاکها در صحیحین (۴۲۳)

بنو فضال (۲۹۲)

- حکم روایات (۱۳۸۳، س ۲۹۲)

بحار الانوار (۶۴)

- جامعیت موضوعی (۱۳۷۴، س ۶۴)
- مفتاح الابواب (فهرست بحار الانوار) (۱۳۸۲، س ۲۶۵)

ت

تابعی (۴۱۴)

- رابطه منطقی با مخضرم (عموم و خصوص من وجه) (۱۳۸۸، س ۴۱۴)

تاریخ حدیث (۳۸)

- تمایز مؤلف/شارح (۱۳۷۳، س ۳۸)

تتبع طرق حدیث (۱۲۷)

- معنای اصطلاحی اعتبار (۱۳۷۷، س ۱۲۷)

تحمل حدیث (۲۸)

- تعریف (۱۳۷۳، س ۲۸)؛ (۱۳۸۲، س ۲۷۲)
- شروط صحت (عقل) (۱۳۷۷، س ۱۱۷)
- طرق (سماع، مناوله، اعلام و...) (۱۳۷۴، س ۵۳)؛ (۱۳۸۳، س ۲۹۱)

تخریج متن حدیث (۴۴)

- معنا (۱۳۷۳، س ۴۴)

تعدیل (۳۵۳)

- تعریف در علم رجال (۱۳۸۵، س ۳۵۳)
- الفاظ دال بر (۲۹۰)؛ (قریب الأمر) (۱۳۸۶، س ۳۸۴)

تقطیع حدیث (۲۰۳)

- شروط جواز (۱۳۸۰، س ۲۰۳)

تقیه‌ای بودن روایت (۳۹۹)

- راه‌های تشخیص (۱۳۸۶، س ۳۹۹)

تقیید العلم (۳۴۲)

- مؤلف (خطیب بغدادی) (۱۳۸۴، س ۳۴۲)

تمیم بن اوس داری (۴۲۷)

- نخستین قصه‌گو در مدینه (۱۳۸۸، س ۴۲۷)

تواتر (۶۳)

- حداقل تعداد راویان (۱۳۷۴، س ۶۳)
- متواتر (حدیث) (۱۳۷۸، س ۱۴۳)
- مصداق حدیث (من بنی لل مسجداً) (۱۳۸۶، س ۳۹۰)

تواتر اجمالی (۲۹)

- تعریف (۱۳۷۳، س ۲۹)؛ (۱۳۷۶، س ۱۱۱)

توثیق (۳۱۸)

- دسته‌بندی الفاظ (۱۳۸۴، س ۳۱۸)

تهذیب الاحکام (۱۶)

فهرست منابع

این فهرست به دو بخش اصلی تقسیم شده است:

الف) منابع اصلی حدیثی و رجالی: شامل جوامع روایی و کتب رجالی متقدم که به عنوان متون پایه و مرجع اصلی در این رشته شناخته می‌شوند.

ب) منابع درسی، پژوهشی و استاندارد: شامل کتب آموزشی، تحقیقاتی و شروح متأخر و معاصر که در سرفصل‌های مصوب وزارت علوم و پاسخنامه سوالات به آنها استناد شده است.

الف) منابع اصلی حدیثی و رجالی (کتب مرجع متقدم)

جوامع حدیثی شیعه

- الکافی، تألیف: محمد بن یعقوب کلینی
- من لایحضره الفقیه، تألیف: محمد بن علی بن بابویه قمی (شیخ صدوق)
- تهذیب الاحکام، تألیف: محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)
- الاستبصار فیما اختلف من الاخبار، تألیف: محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)
- الوافی، تألیف: ملامحسن فیض کاشانی
- وسائل الشیعه، تألیف: محمد بن حسن حرّ عاملی
- بحار الانوار، تألیف: محمدباقر مجلسی (علامه مجلسی)
- مستدرک الوسائل، تألیف: میرزا حسین نوری (محدث نوری)
- نهج البلاغه، گردآوری: سید رضی
- صحیفه سجادیه

جوامع حدیثی اهل سنت

- صحیح بخاری، تألیف: محمد بن اسماعیل بخاری
- صحیح مسلم، تألیف: مسلم بن حجاج نیشابوری
- سنن ابی داود، تألیف: ابوداود سجستانی
- سنن ترمذی، تألیف: ابوعلی محمد بن عیسی ترمذی
- سنن نسائی، تألیف: احمد بن شعیب نسائی
- سنن ابن ماجه، تألیف: محمد بن یزید ابن ماجه قزوینی
- موطأ مالک، تألیف: مالک بن انس
- مسند احمد بن حنبل، تألیف: احمد بن حنبل

کتب اصلی رجالی شیعه

- اختیار معرفه الرجال (رجال کَشّی)، تهذیب: شیخ طوسی (اصل اثر از محمد بن عمر کَشّی)
- رجال النجاشی (فهرست اسماء مصنفی الشیعه)، تألیف: احمد بن علی نجاشی
- رجال الطوسی، تألیف: شیخ طوسی
- الفهرست، تألیف: شیخ طوسی

ب) منابع درسی، پژوهشی و استاندارد (کتب متأخر و معاصر)

- الخبر الدخیله، تألیف: محمدتقی تستری
- التقان فی علوم القرآن، تألیف: جلال‌الدین سیوطی
- الصابه فی تمییز الصحابه، تألیف: ابن حجر عسقلانی

- السرائیلیات و الموضوعات فی کتب التفسیر، تألیف: محمدحسین ذہبی
- اضواء علی السنۃ المحمدیۃ، تألیف: محمود ابوریہ
- اخلاق پژوہی حدیثی، تألیف: عباس پسندیدہ
- تاریخ حدیث، تألیف: کاظم مدیر شانہچی
- تاریخ عمومی حدیث، تألیف: مجید معارف
- تدریب الراوی فی شرح تقریب النوای، تألیف: جلال الدین سیوطی
- تحقیق موضوعی در حدیث، تألیف: مہدی غلامعلی
- تذکرۃ الفقہاء، تألیف: علامہ حلّی
- جامع الرواۃ، تألیف: محمد بن علی اردبیلی
- جوامع حدیثی شیعہ، تألیف: ہادی حجت
- جوامع حدیثی شیعہ، تألیف: مجید معارف
- جوامع حدیثی اہل سنت، تألیف: مجید معارف
- جریان شناسی مطالعات حدیثی معاصر، تألیف: محمد کاظم رحمان ستایش و روح اللہ شہیدی
- حدیث در نگاہ خاورشناسان، تألیف: فروغ پارسا
- دانش درایہ الحدیث، تألیف: محمدحسن ربانی
- دانش رجال از دیدگاہ اہل سنت، تألیف: محمدرضا جدیدی نژاد
- درآمدی بر علم رجال، تألیف: سید ابوالقاسم خویی (ترجمہ عبدالہادی فقہی زادہ)
- درآمدی بر مطالعات حدیثی در دوران معاصر، تألیف: مجید معارف
- درایۃ الحدیث، تألیف: کاظم مدیر شانہچی
- درایۃ الحدیث: باز پژوہی مصطلحات حدیثی در نگاہ فریقین، تألیف: شادی نفیسی
- الرعایۃ فی علم الدرایۃ، تألیف: زین الدین بن علی (شہید ثانی)
- روش فہم حدیث، تألیف: عبدالہادی مسعودی
- شرح نہج البلاغہ، تألیف: سید جعفر شہیدی
- شناخت نہج البلاغہ، تألیف: احمد غلامعلی
- ضحی السالم، تألیف: احمد امین
- عدۃ الصول، تألیف: شیخ طوسی
- علم الحدیث و درایۃ الحدیث، تألیف: کاظم مدیر شانہچی
- علوم الحدیث و مصطلحہ، تألیف: صبّحی صالح
- فہرس التراث، تألیف: سید محمدرضا حسینی جلالی
- قاموس الرجال، تألیف: محمدتقی تستری
- قواعد التحدیث، تألیف: جمال الدین قاسمی
- قواعد توثیق راویان، تألیف: محمد کاظم رحمان ستایش و روح اللہ شہیدی
- کفایۃ الصول، تألیف: آخوند خراسانی
- کلیات فی علم الرجال، تألیف: جعفر سبحانی
- لسان العرب، تألیف: ابن منظور
- مالذ الخیار فی فہم تہذیب الخبار، تألیف: محمدباقر مجلسی
- مبانی و قواعد تفسیر و فہم حدیث، تألیف: محمد کاظم شاکر
- مجمع البحرین، تألیف: فخرالدین طریحی
- مرآۃ العقول فی شرح أخبار آل الرسول، تألیف: محمدباقر مجلسی
- مطالعات حدیثی میان رشتہ ای، تألیف: عباس پسندیدہ

- معالم السنه النبويه، تأليف: عبدالحليم عبدالمهدى
- معجم رجال الحديث، تأليف: سيد ابوالقاسم خويى
- مقباس الهدايه فى علم الدرايه، تأليف: عبدالله مامقانى
- منطق فهم حديث، تأليف: سيدمحمد كاظم طباطبايى
- نزهُه النظر فى توضيح نخبه الفكر، تأليف: ابن حجر عسقلانى
- نهايه التقرير، تأليف: سيد حسين بروجردى
- وضع و نقد حديث، تأليف: عبدالهادى مسعودى

